

**GMINNY PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY KRASICZYN**

na lata 2014-2017

Opracowała: mgr Zofia Bieńkowska

Przemyśl 2013

SPIS TREŚCI

I. WSTĘP.....	3
II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	3
III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	4
IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	8
V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	15
VI. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ZESPOŁU	
Zarys historii obszaru gminy.....	17
Krajobraz kulturowy.....	23
Zabytki sakralne	27
Zabudowa.....	29
Kapliczki i krzyże przydrożne.....	30
Cmentarze	31
Dziedzictwo niematerialne.....	32
Zabytki archeologiczne	33
VII. OCENA ZASOBU ZABYTKOWEGO. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.....	35
VIII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE – PRIORYTETY PROGRAMU OPIEKI.....	39
IX. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI I ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY KRASICZYN.....	42
X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	43
X. ANEKSY:	
1. Ewidencja zabytków Gminy Krasiczyn	
2. Wykaz stanowisk archeologicznych	

I. WSTĘP

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Krasiczyn dotyczy zasobu zabytkowego Gminy w jej granicach administracyjnych. Jest zbiorem informacji o rozwoju przestrzennym Gminy, jej zabytkach, walorach krajobrazowych. Zebrane informacje historyczne, a także przeprowadzona penetracja terenu dały podstawę do określenia generalnych wytycznych i postulatów konserwatorskich, niezbędnych dla ochrony tego dziedzictwa.

Podstawowym celem Programu jest wskazanie indywidualnych obiektów i zespołów zabytkowych najbardziej dla Gminy wartościowych i charakterystycznych, które mogą stać się atutem dla rozwoju turystyki i budowania tożsamości kulturowej. Określone zostały szanse oraz zagrożenia dla zachowanego dziedzictwa, proponuje się podjęcie działań eksponujących walory zabytkowe i krajobrazowe Gminy.

Ponadto Program określa:

- uwarunkowania działań w zakresie opieki nad zabytkami wynikające z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku oraz uregulowań prawnych dotyczących planowania przestrzennego, budownictwa, ochrony przyrody i innych;
- możliwości finansowania działań przy zabytkach i pozyskiwania środków z różnych źródeł;
- wyznacza priorytety działań Gminy w zakresie ochrony zasobu zabytkowego, podejmowanych w okresie długofalowym, z wyszczególnieniem działań w okresie na najbliższe cztery lata 2014 – 2018.

Program opieki nad zabytkami jest dokumentem wymagającym cyklicznej aktualizacji. Niniejszy dokument powstał jako pierwszy, w związku z tym w sposób stosunkowo szeroki omawia problematykę zasobu zabytkowego Gminy - analizuje wartości i stan zachowania zabytków, wyznacza priorytetowe kierunki działań wieloletnich. W związku z tym, będzie mógł być punktem odniesienia dla programów następnych, aktualizowanych, które powinny jedynie modyfikować tezy niniejszego opracowania biorąc pod uwagę nowe uwarunkowania prawne i administracyjne oraz zmieniające się warunki społeczne i gospodarcze.

II. PODSTAWA PRAWNA I CELE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, wynika z Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przyjętej 23 lipca 2003 roku.

Artykuł 87 ust. 3 tej ustawy definiuje konieczność opracowania przez gminy Gminnego Programu Opieki nad zabytkami i związane z tym powinności:

- obowiązuje cztery lata

- służy celom określonym w ustawie
- po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków jest zatwierdzany przez Radę Gminy
- obowiązuje publikacja w Wojewódzkim Dzienniku Urzędowym
- co dwa lata wójt gminy składa Radzie Gminy sprawozdanie z realizacji Programu.

Cele programu przyjęte przez ustawodawcę:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
2. uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Przepisy prawne dotyczące ochrony i opieki nad zabytkami są zawarte w następujących aktach prawnych:

- Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162 z 17 września 2003 r., poz. 1568, z późn. zm. i rozporządzeniami)
- Nowelizacja ustawy z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw
- Ustawa z dnia 26 marca 2012 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2012 r., NO, poz. 406)
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. Nr 16, poz. 950, tekst jednolity z dnia 12.10.2001 r.), (Dz. U. Nr 142, poz. 1591)

Konstytucja RP

Według Ustawy Zasadniczej ochrona zabytków jest obowiązkiem państwa i każdego obywatela:

„ (...) Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju” – art. 5

„ (...) Rzeczpospolita stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju” – art. 6, ust. 1

„ Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie (...) „ – art. 86

Ustawa z 23 lipca 2003 r.

Precyzuje podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, stanowi o przedmiocie, zakresie, formie i sposobie ich ochrony (art. 3,4,5). Wymienia zabytki podlegające ochronie i opiece, bez względu na stan zachowania (art. 6.1 i 6.2):

1. Zabytki nieruchome:

- krajobrazy kulturowe
- układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane
- dzieła architektury i budownictwa
- dzieła budownictwa obronnego
- obiekty techniki, a szczególnie kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe
- cmentarze
- parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni
- miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne, działalność wybitnych osobistości i instytucji

2. Zabytki ruchome:

- dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej
- kolekcje będące zbiorem przedmiotów uporządkowanych według koncepcji tworzących je osób
- numizmaty oraz pamiątki historyczne, w tym militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery
- wytwory techniki, w tym urządzenia, środki transportu, maszyny i narzędzia świadczące o rozwoju kultury materialnej, charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarowania świadczące o poziomie rozwoju nauki i cywilizacji
- materiały biblioteczne
- instrumenty muzyczne
- wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne
- przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne, działalność wybitnych osobistości i instytucji

3. Zabytki archeologiczne:

- terenowe pozostałości osadnictwa pradziejowego i nowożytnego

- cmentarzyska
 - kurhany
 - relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej
4. Nazwy geograficzne, historyczne, tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa określa formy ochrony konserwatorskiej (art. 7):

- wpis do rejestru zabytków
- uznanie za pomnik historii
- utworzenie parku kulturowego
- ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego lub w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej

Ustawa określa obowiązki i zakres działania samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Oprócz wymienionych wcześniej do kompetencji gminy należy:

- prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22, p. 4)
- wprowadzenie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami do następujących dokumentów; strategii rozwoju gminy, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, a także miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego czy decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej (art. 18 i 19)
- sporządzenie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Według ustawodawcy w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego należy uwzględnić ochronę (art. 19):

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru wraz z otoczeniem
- innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków
- parków kulturowych
- wprowadzić ustalenia zawarte w gminnym programie opieki nad zabytkami
- wytyczyć strefy potrzeb w zależności od ochrony konserwatorskiej, na których obowiązują ograniczenia, zakazy i nakazy mające na celu ochronę znajdujących się tam zabytków

Ewidencja zabytków jest podstawą sporządzenia programów opieki nad zabytkami (art. 21).

Formę i sposób prowadzenia ewidencji zabytków określa art. 22. Ewidencja zabytków powinna zawierać (art. 22, ust. 5 i 6):

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków

W zakresie finansowania prac konserwatorskich i budowlanych zabytku do którego tytuł prawny określony w ust. 1, posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki (art. 71, ust.2)

Nowelizacja ustawy z dnia 18 marca 2010 r. w zakresie form ochrony zabytków dodaje:

- decyzję o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej
- decyzję o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej
- decyzję o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 7, pkt. 4)

W dodanych formach ochrony konserwatorskiej uwzględnia się ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz innych zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków (art.19).

Ustawa z dnia 26 marca 2012 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej .

Działalność kulturalna to tworzenie, upowszechnianie i ochrona kultury (art. 1, ust.1). Instytucje kultury nie prowadzą działalności gospodarczej w rozumieniu odrębnych przepisów (art. 3, ust. 2). Mecenat kulturalny należy do państwa i jednostek samorządu terytorialnego według własności. Obejmuje on wspieranie i promocję twórczości, edukację i oświatę kulturalną, działania i inicjatywy kulturalne oraz opiekę nad zabytkami (art. 1, ust. 2 i 4).

Działalność kulturalną prowadzą różne instytucje, w szczególności: teatry, opery, operetki, filharmonie, orkiestry, instytucje filmowe, kina, muzea, biblioteki, domy kultury, ogniska artystyczne, galerie sztuki, ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury (art.2). Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną tworząc samorządowe instytucje kultury. Organizator zapewnia instytucji kultury środki niezbędne do rozpoczęcia i prowadzenia działalności kulturalnej oraz do utworzenia obiektu, w którym ta działalność jest prowadzona (art.12).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym.

Określa zadania własne gminy, do których należy „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty”, między innymi w zakresie kultury i ochrony zabytków oraz opieki nad zabytkami. W tym zakresie mieszczą się następujące kwestie:

- ład przestrzenny

- gospodarka nieruchomościami
- ochrona środowiska , przyrody i gospodarka wodna
- gminne drogi, ulice, mosty, place, organizacja ruchu drogowego
- biblioteki gminne i inne instytucje kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
- kultura fizyczna i turystyka
- zieleń gminna i zadrzewienia
- cmentarze gminne
- utrzymanie gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych
- promocja gminy

IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
 - a. Tezy do opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami opracowane przez zespół Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury
 - b. Narodowa Strategia Kultury na lata 2004-2020.

Według definicji zawartej w *Tezach* „na dziedzictwo kulturowe człowieka składają się dobra kultury i dobra natury. Zabytki – dawne materialne i niematerialne dobra kultury, są częścią składową tego dziedzictwa”. Dla ich ochrony sformułowano siedem podstawowych zasad konserwatorskich:

1. *primum non nocere*
2. maksymalne poszanowanie oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych)
3. minimalna niezbędna ingerencja
4. usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco
5. czytelność i odróżnialność ingerencji
6. odwracalność metod i materiałów
7. wykonywanie wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie

Powyższe zasady obowiązują urzędników, konserwatorów – restauratorów, urbanistów, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych.

W powyższym ministerialnym dokumencie przyjęto następujące zasady:

1. uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami: stan zabytków nieruchomych, stan zabytków ruchomych, stan zabytków archeologicznych, stan zabytków techniki, pomników historii i obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO, stan służb konserwatorskich, stan opieki nad zabytkami, stan uregulowań prawnych

2. działania o charakterze systemowym:
 - powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa. Realizacja powszechnych tendencji europejskich i światowych do rozszerzenia pola ochrony na całe dziedzictwo kulturowe obejmujące dobra kultury i natury.
 - Wypracowanie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego i wprowadzenie jej do polityk sektorowych.
3. system finansowania: stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej
4. dokumentowanie, monitorowanie i standaryzacja metod działania – ujednoczenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych
5. kształcenie i edukacja: kształcenie profilaktyczne, podyplomowe i system uznawalności wykształcenia, edukacja społeczeństwa, edukacja właścicieli i użytkowników
6. współpraca międzynarodowa: współpraca z instytucjami i organizacjami, współpraca w obszarze Europy Środkowej.

Narodowa Strategia Kultury na lata 2004-2020.

Dokument przyjęty przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., wraz z Uzupełnieniem Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 przygotowanym w 2005 r. Priorytetem państwa jest zrównoważony rozwój kulturalny regionów, który należy osiągnąć poprzez zachowanie dziedzictwa kulturowego, aktywną ochronę zabytków i wzrost efektywności zarządzania sferą kultury.

Odnosnie zabytków nieruchomych cele strategiczne sformułowano w kilku obszarach:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego,
- rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej,
- zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę.

Cele Narodowego Programu realizowane będą w ramach 2 priorytetów i 5 działań. W naszym obszarze tematycznym liczy się:

Priorytet I – Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

Działanie 1.2 Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne. W ramach tego działania będą realizowane projekty rewaloryzacji zabytków i ich adaptacji na cele społeczne. Muszą one mieć znaczący wpływ ekonomiczny na rozwój regionalny, prowadzić do wzrostu dochodów i aktywizacji zawodowej mieszkańców.

Priorytet II – Edukacja i administracja na rzecz dziedzictwa kulturowego.

Działania 2.1 Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego. Ten zakres dotyczy zadań mających za cel podniesienie wykształcenia kadr zatrudnionych w dziale ochrony dziedzictwa kulturowego i szeroko pojętej edukacji społecznej w dziedzinie ochrony zabytków.

Działania 2.2 Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wywozem i przewozem przez granice. Ochrona własnych zasobów będzie realizowana poprzez wdrożenie programu „Absent Patrymonium”, czyli sieci informacji wirtualnej o zabytkach wywożonych i zaginionych.

2. *Relacje Gminnego Programu Opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa*

- Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego
- Regionalny Plan Operacyjny województwa podkarpackiego na lata 2007-2013
- Szczegółowy opis priorytetów Regionalnego Programu Operacyjnego województwa podkarpackiego na lata 2007-2013
- Strategia rozwoju turystyki w województwie podkarpackim na lata 2007-2013
- Wojewódzki Program Opieki nad zabytkami w województwie podkarpackim na lata 2010-2013.

Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 wyznacza kierunki polityki regionalnej, służące przełamywaniu strukturalnych problemów gospodarczych i społecznych oraz podnoszeniu konkurencyjności regionu. W ramach zrównoważonego rozwoju podkreślono rolę krajobrazu kulturowego, wielowątkowego dziedzictwa kulturalnego i kultury współczesnej we wszystkich jej aspektach: środowiska artystyczne, instytucje, imprezy, organizacje pozarządowe. Problematyka ochrony i opieki nad zabytkami występuje w kilku rozdziałach części II Strategii:

Zaakcentowano rolę samorządu w stworzeniu konkurencyjnej oferty, która ma przyciągnąć inwestorów. W tym celu należy m.in. wykorzystać walory położenia geograficznego, środowiska naturalnego, zasób kulturowy i kapitał ludzki. Wskazano turystykę jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa. Efektywna promocja turystyki wymaga modernizacji szlaków turystycznych, rewaloryzacji zabytkowych, często unikatowych obiektów sakralnych i świeckich.

Kapitał Społeczny

W priorytecie dotyczącym rozwoju kultury podkreślono potrzebę ochrony tożsamości kulturowej regionu, w tym narodowej i etnicznej, wzmocnienia procesów integracyjnych i stworzenie warunków dla lepszego zaspokojenia potrzeb kulturalnych i pełniejszego uczestnictwa w kulturze ludności regionu. Kulturową tożsamość Podkarpacia i świadomość regionalną należy budować wokół rodzimego dziedzictwa kulturalnego i tradycji. Uznano, że wzmocnieniu regionalnych więzi będzie służyć:

- Edukacja o regionie i małych ojczyznach
- Ochrona dóbr kultury materialnej
- Wspieranie twórczości artystycznej o znaczeniu ogólnonarodowym, regionalnym i lokalnym
- Poprawa jakości środowiska kulturowego

Współpraca międzynarodowa

Obejmuje m.in. upowszechnienie informacji turystycznej i kulturalnej oraz działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego:

- Inicjowanie i wspieranie wspólnych projektów badawczych, edukacyjnych i edytorskich dotyczących pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego
- Zagospodarowanie, popularyzację i promocję obiektów zabytkowych
- Wdrażanie programu ochrony unikatowej drewnianej architektury sakralnej dokumentującej lokalną tożsamość religijno-kulturową wspólną dla regionów pogranicza
- Przygotowanie programu ochrony zabytkowych cmentarzy, zwłaszcza wojskowych z I wojny światowej oraz kirkutów
- Wspieranie folkloru i zanikających zawodów
- Publikacja tekstów dokumentacyjnych i popularyzujących dziedzictwo i krajobraz kulturowy.

Plan zagospodarowania przestrzennego Województwa Podkarpackiego, uchwałą nr XLVIII/552/2002 Sejmiku Województwa Podkarpackiego.

W dziedzinie gospodarki przestrzennej strategiczne znaczenie ma m.in. kultura, turystyka i ochrona środowiska. Priorytetem pozostaje „Rozwój kultury i ochrona walorów przyrodniczych i krajobrazowych regionu jako warunek podniesienia konkurencyjności produktu turystycznego”. Ten cel należy realizować poprzez:

- Rewaloryzację dziedzictwa kulturowego, wartości krajobrazowych i przyrodniczych i rozwój działalności kulturalnej
- Rozbudowę i modernizację infrastruktury turystycznej, podnoszenie jakości usług

W strefach rozwoju turystyki wyodrębniono obszar wschodni (część Pogórza Przemysko-Dynowskiego, dolinę Wiaru i środkowego Sanu) z Przemyślem jako ośrodkiem ponadregionalnym oraz Jarosławiem, Krasiczynem i Kalwarią Paclawską jako ośrodkami o znaczeniu regionalnym. Dla tego obszaru założono różne formy turystyki rekreacyjnej, aktywnej i specjalistycznej oraz turystykę przygraniczną i tranzytową.

W obszarach szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego umieszczono:

- Krajobraz forteczny Twierdzy Przemyśl (m.in. w gminie Krasiczyn).

Wśród obiektów zabytkowych przewidzianych do szczególnej ochrony i wykorzystania turystycznego wymieniono

- Zespół zamkowo-parkowy w Krasiczynie, który według autorów jest predysponowany do uznania za Pomnik Historii

Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013.

Wśród kluczowych czynników wzrostu gospodarczego regionu umieszczono problematykę rozwoju turystyki, instytucji kulturalnych i ochronę dziedzictwa kulturowego. Naturalne walory przyrodniczo-krajobrazowe w połączeniu z bogatym, różnorodnym dziedzictwem historycznym, powstałym na styku różnych kultur i religii, sprzyjają rozwojowi turystyki i tworzeniu nowych produktów turystycznych. Wymagają one odpowiedniej reklamy i promocji oraz wyższego poziomu infrastruktury turystycznej. W ofercie turystycznej priorytetowe znaczenie mają obiekty dziedzictwa kulturowego wraz z otoczeniem oraz instytucje kultury z programem przedstawiającym historię i kulturę regionu. W celu likwidacji znaczących dysproporcji między poszczególnymi regionami w ofercie turystycznej i kulturalnej szczególne wsparcie otrzymują projekty związane z rozwojem turystyki i agroturystyki na obszarach wiejskich.

Szczegółowy Opis Priorytetów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013 z 27 marca 2012 r.

W tym dokumencie Oś priorytetowa 6. Turystyka i kultura obejmuje problematykę ochrony i opieki nad zabytkami. Celną charakterystykę Podkarpacia zawarto w haśle „Pięknie i prawdziwie”, które nawiązuje do harmonijnego połączenia dziewiczej przyrody i bogatego wielokulturowego materialnego dziedzictwa.

Założenia priorytetu wymagają realizacji następujących projektów:

- a. Działań informacyjnych i promocyjnych, reklamy i punktów informacji turystycznej

- b. Rewaloryzacji, konserwacji, renowacji i restauracji obiektów dziedzictwa kulturowego oraz ich adaptacji na cele kulturalne i turystyczne
- c. Konserwacji muzealiów, archiwaliów, księgozbiorów i innych zabytków ruchomych
- d. Rozwoju infrastruktury komunikacyjnej w tym parkingów przy obiektach zabytkowych
- e. Monitoringu i zabezpieczania obiektów turystycznych, dziedzictwa kulturowego i instytucji kultury
- f. Tworzenia systemów informacji kulturalnej
- g. Przystosowania obiektów dla osób niepełnosprawnych
- h. Tworzenia i rozwoju systemów oznakowania obszarów i obiektów atrakcyjnych kulturowo
- i. Cyfrowej archiwizacji zasobów instytucji kultury

Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Podkarpackim na lata 2007-2013

Ważną częścią dokumentu są zadania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego i kulturą współczesną. Stanowią one kanwę rozwoju turystyki i podstawę wykreowania nowych produktów turystycznych. Od ich jakości i różnorodności zależy rozwój gospodarczy regionu, w tym nowe miejsca pracy. W zakresie dziedzictwa kulturowego wyróżniono osiem obszarów kulturowych:

1. Kulturę magnacką, ziemiańską (w tym zamek w Krasieczynie)
2. Kulturę mieszczańską
3. Kulturę włościańską (zabytki i dorobek kulturalny wsi in situ lub w muzeach i skansenach, architekturę drewnianą, ślady wielonarodowego osadnictwa)
4. Kulturę religijną
5. Kultury prahistoryczne
6. Kulturę żydowską
7. Kulturę przemysłową
8. Kulturę militarną (Twierdza Przemyśl)

W zakresie ochrony środowiska naturalnego i krajobrazu kulturowego zalecono:

- Stałe prowadzenie edukacji ekologicznej
- Podnoszenie jakości środowiska naturalnego
- Estetyzację krajobrazu
- Równomierne rozłożenie ruchu turystycznego w regionie
- Renowację i zabezpieczenie obiektów o znacznej wartości kulturowej

Program został przyjęty przez Sejmik Województwa Podkarpackiego uchwałą nr XLIV/845/10 z 29.03.2010 r. W wyniku analizy zasobu dziedzictwa kulturowego wyznaczono trzy priorytety służące ochronie, aktywnej rewaloryzacji i lepszemu wykorzystaniu zabytków, a w ich ramach kilka kierunków działań:

Priorytet I, Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

1. Tworzenie parków kulturowych jako formy ochrony krajobrazu kulturowego (wśród propozycji podano zespół zamkowo-parkowy w Krasieczynie)
2. Ochrona i opieka nad zabytkami w strategiach rozwoju i planach zagospodarowania przestrzennego
3. Integracja ochrony zabytków z ochroną przyrody
4. Rewaloryzacja i rewitalizacja układów urbanistycznych
5. Ochrona układów ruralistycznych

Priorytet II, Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczych województwa

- Ochrona obiektów zabytkowych o szczególnej wartości (propozycja wpisu Twierdzy Przemyśl i Zespołu zamkowo-parkowego w Krasieczynie na listę Pomników Historii)
- Zahamowanie procesu degradacji zabytków i poprawa stanu zachowania
- Program ochrony zabytkowych zespołów dworsko-parkowych, zabytków poprzemysłowych i techniki, archeologicznego dziedzictwa kulturowego
- Opieka nad zabytkami ruchomymi
- Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Priorytet III, Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości:

1. Rozpoznanie i dokumentowanie zasobu zabytkowego
2. Działania szkoleniowe oraz edukacja i promocja wiedzy o dziedzictwie kulturowym regionu
3. Ochrona kultury ludowej (w tym wartości niematerialnych)
4. Tematyczne szlaki turystyczne

V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami gminy Krasiczyn z dokumentami opracowanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).

Dokumenty o charakterze strategicznym:

- Strategia rozwoju gminy Krasiczyn, opr. H. Malawski, przyjęta uchwałą Rady Gminy w Krasiczynie Nr 133/XIV/00 z 30.06.2000 r.
- Plan rozwoju lokalnego gminy Krasiczyn z 2004 r.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Krasiczyn, opr. H. Malawski, przyjęte uchwałą Nr 169/XIX/01 Rady Gminy w Krasiczynie z dnia 25 kwietnia 2001 r. wraz ze zmianami z 2009 r., opr. H. Malawski, K. Domka

Strategia rozwoju gminy Krasiczyn ocenia zasób społeczno-gospodarczy, demograficzny, przestrzenny i kulturowy gminy. Powstała we współdziałaniu różnych, reprezentatywnych dla gminy podmiotów. Wypracowano docelowy program zrównoważonego rozwoju gminy w perspektywie bliższej do 2005 r. i długoterminowej do 2015 r. W diagnozie stanu gminy przywołano zagadnienia z zakresu krajobrazu kulturowego, które m.in. wskazują na uwarunkowania rozwoju i wyznaczają cele strategiczne gminnej polityki. Należą do nich potencjał przyrodniczy Pogórza Przemyskiego z Parkiem Krajobrazowym o tej samej nazwie, który zajmuje większą część gminy, dolina Sanu i potok Cisowa - teren rozwoju agroturystyki, stolica gminy Krasiczyn, z wysokiej klasy obiektem zabytkowym, pełniąc funkcje administracyjno-usługowe, ale i centrum turystycznego również w skali międzynarodowej, nadgraniczne położenie gminy. W obszarze 4 Strategii „Środowisko naturalne i turystyka” założono rozwój agroturystyki, włączenie atrakcji turystycznych gminy Krasiczyn do programu wodnego rzeki San i turystycznej funkcji drogi krajowej Nr 98 i wojewódzkiej Nr 884, budowę przystani rzecznej w Krasiczynie wraz z infrastrukturą usługową, rozwój informacji turystycznej. W obszarze 5 „Promocja gminy Krasiczyn” postawiono na promocję walorów przyrodniczych, historyczno-zabytkowych, estetyzację gminy. Wśród zadań tego obszaru zapisano wydawanie folderów, publikowanie artykułów, informację w mediach, organizację stałych i czasowych ekspozycji w obiektach zabytkowych, ale i plenerów plastycznych, udział w giełdach turystyki i reklamę w biurach podróży. W krótszej perspektywie przewidziano dalsze finansowanie prac rewaloryzacyjnych w Zamku krasiczyńskim, oraz odbudowę innych obiektów zabytkowych świeckich i kościelnych.

Plan rozwoju lokalnego gminy Krasiczyn został opracowany w 2004 r. na podstawie *Strategii rozwoju gminy Krasiczyn*. Poprzedzony konsultacjami społecznymi konstruuje projekty inwestycyjne na l. 2004-2013, mające przynieść poprawę warunków życia mieszkańców gminy. Zostały one skorelowane ze wstępną prognozą finansową uwzględniającą środki własne, państwowe, unijne i inne. Dla gminy zdefiniowanej jako turystyczno-rolnicza zadaniem głównym pozostaje ochrona środowiska naturalnego. Wobec tego w planach inwestycyjnych priorytetowo potraktowano budowę kanalizacji, oczyszczalni ścieków, modernizację dróg z nawierzchni żwirowej na asfaltową. Stan zabytków w gminie uznano za dobry.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Krasieczyn.

Opisuje i wszechstronnie charakteryzuje potencjał przyrodniczy, kulturowy, gospodarczy i infrastrukturalny gminy na tle krajobrazu przestrzennego. Wymienia dotychczasowe przedsięwzięcia, osiągnięcia i zaniechania, najpierw ogólnie, a następnie szczegółowo odnośnie każdej miejscowości. W oparciu o diagnozę stanu posiadania wytycza kierunki rozwoju wsi i gminy w podanych obszarach przy zachowaniu najcenniejszych walorów przyrodniczych i zabytkowych.

Wnioski – korzystne warunki środowiskowe i sąsiedztwo Przemysła sprzyjają rozwojowi turystyki i wypoczynku, a szczególnie ekologicznej agroturystyki.

Obszar gminy w 94% wypełnia Park Krajobrazowy Pogórza Przemyskiego, a pozostałą pn.-wsch. część zajmuje Przemysko-Dynowski Obszar Chronionego Krajobrazu i Dolina Sanu ze strefą ochrony obszarów wzdłuż koryta rzeki. W Korytnikach występuje rezerwat przyrody „Przełom Hołubli”. Przedmiotem ochrony jest starodrzew lipowy, pomnikowe drzewa, rzadkie rośliny i formy geomorfologiczne. Na zachód od Krzeczkowej znajduje się stanowisko dokumentacyjne „Krzczkowski Mur”, będące rezerwatem geologicznym obejmującym osuwisko skalne odsłaniające warstwy geologiczne fliszu karpackiego. Projektowany rezerwat „Leoncina” w Tarnawcach chroni stanowisko kłokoczki południowej. Pozostałe stanowiska dokumentacyjne występują w Krasicach – morena i terasa Sanu, w Cisowej – wodospad na potoku Cisowa.

W celu właściwej ochrony zabytków architektury i stanowisk archeologicznych wyróżniono następujące strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa „A” – pełna ochrona konserwatorska, dotyczy obiektów wpisanych do rejestru zabytków

Strefa „B” – pośredniej ochrony konserwatorskiej, dotyczy zachowanych układów przestrzennych, w zakresie skali i bryły zabudowy

Strefa „K” – ochrona krajobrazu kulturowego związanego z zespołem lub obiektem zabytkowym. Pokrywa się z obszarem Parku Krajobrazowego Pogórza Przemyskiego

Strefa „E” – ochrona ekspozycji zespołów i obiektów zabytkowych

Wśród obiektów chronionych wymieniono także forty „Twierdzy Przemysł” i umocnienia Linii Mołotowa, które powinny stanowić część składową tras edukacyjnych, pieszych i rowerowych.

W rozdziale *Kierunki i zasady rozwoju turystyki i rekreacji* wskazano tereny pod budownictwo lotniskowe, zaproponowano wykorzystanie sieci dróg leśnych i pofortyfikacyjnych jako trasy rowerowe i piesze dla mieszkańców Przemysła i turystów spoza regionu. Kolejną atrakcją turystyczną powinny być

splawy kajakowe, ale w tym celu należy wybudować przystanie w Krasieczynie i Olszanach. W planach należy również wziąć pod uwagę rozwój turystyki zimowej, wnosząc odpowiednią infrastrukturę.

VI. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ZASOBU ZABYTKOWEGO

Zarys historii obszaru gminy

Teren Gminy Krasieczyn położony jest na południowy-wschód od Przemyśla i na przestrzeni dziejów zawsze podporządkowany był administracji przemyskiej. Osadnictwo okolic Przemyśla początkami sięga wczesnych okresów dziejowych, od neolitu, paleolitu, okresu brązu, epoki żelaza do wczesnego średniowiecza. W średniowieczu na obszarze dzisiejszego województwa podkarpackiego ścierały się wpływy ruskie, czeskie, węgierskie i polskie. W latach 1031-1340 Przemyśl należał do księstwa Halicko - Włodzimierskiego nazywanego też Rusią Czerwoną, która ostatecznie została włączona do Polski w 1366 roku. W 1433 roku Ruś Czerwona podzielona została na dwa województwa - ruskie i podolskie oraz na pięć jednostek administracyjnych zwanych ziemiami. Ziemia Przemyska pozostawała w granicach województwa ruskiego.

W okresie porozbiorowym, po podziale terytorium Polski na cyrkuły, Ziemia Przemyska znalazła się w cyrkule samborskim. W 1867 roku Przemyśl stał się siedzibą starostwa powiatowego. Po 1920 roku znalazł się w obrębie województwa lwowskiego, w 1939 roku w dystrykcie krakowskim, w 1941 roku w dystrykcie Galicja z siedzibą we Lwowie, po 1944 roku w województwie rzeszowskim. W wyniku nowego podziału administracyjnego terenu Polski, w 1975 roku utworzone zostało województwo przemyskie, a w 1999 roku tereny przemyskie znalazły się w granicach województwa podkarpackiego.

Zmieniała się też przynależność terenów przemyskich w zakresie administracji kościelnej. W 1000 roku Polska miała jednolitą organizację kościelną z metropolią w Gnieźnie. Natomiast w ramach Księstwa Halicko - Włodzimierskiego w II połowie XII wieku utworzone zostały biskupstwa prawosławne w Haliczu i Przemyślu. W 1367 roku powołana została do życia metropolia kościoła łacińskiego w Haliczu, a od 1412 roku we Lwowie, zaś Przemyśl otrzymał statut sufraganii – diecezji. W wyniku Unii Brzeskiej i podziału kościoła wschodniego, w Przemyślu powstała również diecezja unicka. Do rozbiorów organizacja kościoła łacińskiego nie zmieniła się, nadal funkcjonowały dwie metropolie - gnieźnieńska i lwowska; tej drugiej podlegała diecezja przemyska. Również nie było większych zmian w organizacji kościoła wschodniego z tym, że w 1802 roku Austriacy utworzyli metropolię unicką we Lwowie.

Obecnie Gmina Krasieczyn położona jest w województwie podkarpackim w powiecie przemyskim, w granicach Archidiecezji Rzymskokatolickiej w Przemyślu oraz Archidiecezji obrządku greckokatolickiego w Przemyślu.

Większość wsi na terenie dzisiejszej gminy Krasieczyn powstało na początku i w II połowie XV wieku. Na początku XV wieku wzmiankowane były: Cisowa, Chołowice, Krzeczkowa, Mielnów, Tarnawce. Rokszyce założone zostały w 1436 roku, Krasice w 1446 roku, Olszany w 1464 roku, Brylińce w 1470 roku. Prałkowce istniały już w 1474 roku. Wcześniej, bo już w połowie XIV wieku istniała Śliwnica z drewnianym kasztelem.

W jego miejscu w 1515 roku powstał murowany zamek, obok którego około 1615 roku lokowany został Krasiczyn. Z obszaru Śliwnicy w 1627 roku wyłoniona została wieś Zalesie.

Wsie zakładane na prawie ruskim i wołoskim stanowiły w większości własność prywatną. Zasiedlone były głównie ludnością pochodzenia ruskiego i z tego też powodu już w XV wieku prawie wszystkie posiadały cerkwie.

W 1914 roku w związku z budową Twierdzy Przemyśl i oblężenia Przemyśla częściowo zniszczona została zabudowa Rokszyce i Olszan. We wrześniu 1939 roku w wyniku paktu Ribbentrop – Mołotow i ustanowieniu granicy na linii Sanu część terenów obecnej Gminy Krasiczyn zajęły wojska sowieckie, rozpoczęto budowę obwarowań obronnych, zaś ludność tych okolic została wysiedlona. Również po 1945 roku ludność ukraińska niektórych miejscowości została wysiedlona, a zabudowa wsi spalona. Miało to miejsce w Cisowej, Korytnikach, Krzeczkowej, Nahurczanach, Olszanach, Tarnawcach i Zalesiu.

Gmina Krasiczyn położona jest w obszarze Pogórza Przemyskiego i Kotliny Sandomierskiej, w dorzeczu rzeki San oraz potoków Krzeczkowskiego i Olszanki. Przez teren Gminy przebiega droga krajowa nr 28 w kierunku Bieszczad – będąca główną trasą komunikacyjną oraz drogi powiatowe. W skład Gminy Krasiczyn wchodzi piętnaście miejscowości; wcześniej również Nahurczany stanowiły odrębną wieś, obecnie wcielone są do Śliwnicy. Układy przestrzenne wsi to większości zabudowa rozproszona: Brylińce, Dybawka, Rokszyce, Zalesie, Śliwnica; wsie ulicówki z zabudową sytuowaną wzdłuż dróg: Chołowice, Cisowa, Nahurczany, Prałkowce, Dybawka, Krasice, Krzeczkowa; wsie o mieszanym układzie z zabudową lokalizowaną częściowo przy drogach i częściowo rozproszoną: Korytniki, Mielnów, Olszany, Tarnawce. W tych układach przestrzennych miejscowości nie zauważa się działania planistycznego, powstawały raczej żywiołowo w dostosowaniu do warunków terenowych. Odmienne natomiast jest w przypadku Krasiczyna gdzie obok istniejącego założenia rezydencjonalnego Marcin Krasicki wyznaczył obszerny plac miejski zlokalizowany na osi głównej fasady zamkowej. Wokół trzech boków placu wyznaczone były regularne działki pod zabudowę, czwarty bok wschodni zamykało ogrodzenie terenu zamkowego. Układ ten jest jeszcze czytelny w terenie, ale generalnie zamierzenie Krasickiego uczynienia z Krasiczyna miasta nie zostało w pełni zrealizowane.

Brylińce – wieś położona przy drodze biegnącej ze wsi Olszany w kierunku południowo-wschodnim, u podnóża góry Kopystańki. Założona około 1470 roku na prawie wołoskim, wchodziła w skład królewskich starostwa przemyskiego, później należała kolejno do hrabiego Ignacego Cetnera, rodziny Czartoryskich i księcia Hieronima Lubomirskiego. Wzdłuż zachodniej granicy miejscowości płynie potok Olszanka, w kierunku wschodnim rozciągają się tereny leśne. W XV wieku istniała we wsi cerkiew prawosławna drewniana, a w 1776 roku greckokatolicka, również drewniana. Obecnie istniejąca cerkiew p.w. św. Bazylego Wielkiego – murowana, wzniesiona została w 1924 roku, pełni funkcję kościoła łacińskiego. Obok cerkwi jest cmentarz z okresu I wojny światowej. Zabudowa wsi jest rozproszona.

Chołowice - wieś położona przy drodze biegnącej od drogi głównej w kierunku zachodnim i północnym do Krzywicy. Założona na początku XV wieku, wzmiankowana w 1436 roku jako własność Michała z Chołowic. W okresie I Rzeczypospolitej wchodziła w skład dóbr koronnych Ziemi Przemyskiej; wraz z Krzeczkową stanowiła starostwo niegrodowe w Cisowej. W czasie zaborów przeszła w ręce prywatne. Przed II wojną św. majątek chołowicki należał do Jana Chwapila. Po stronie północnej wsi płynie rzeka San,

na południe od wsi znajdują się tereny leśne. W 1857 roku istniała we wsi cerkiew p.w. Cudu św. Michała Archanioła. Rozbudowana w 1935 roku wraz z zabudową wsi została spalona w 1941 roku. Odbudowana w latach 1993-1996 pełni funkcję kościoła łacińskiego. Obok kościoła znajdują się fragmenty kamiennych nagrobków z dawnego cmentarza. Zabudowa wiejska usytuowana jest przy drodze.

Cisowa - wieś położona na południe od drogi krajowej do Sanoka. Założona zapewne w XV wieku na prawie wołoskim, wchodziła w skład królewskich starostwa przemyskiego, później była własnością hrabiego Cetnera, a następnie w XIX wieku należała do Tyszkowskich. W 1920 roku została przejęta przez Polską Akademię Umiejętności w Krakowie. W południowej części wsi płynie potok Cisowa. W części północnej występują tereny leśne. W 1510 roku istniała w Cisowej cerkiew, zapewne drewniana. Murowana cerkiew zbudowana w 1889 roku została zniszczona w okresie II wojny i rozebrana w 1965 roku. Zachowała się natomiast murowana plebania pełniąca obecnie funkcję mieszkalną. W miejscu cerkwi ustawiony jest krzyż. We wsi zachowały się dwa stare cmentarze greckokatolickie. W 1945 roku wieś została wysiedlona i spalona. Nieliczna zabudowa wiejska usytuowana jest przy drodze.

Dybawka – powstała w wyniku parcelacji dóbr Sapiechów. Dybawka Dolna położona na północ od drogi głównej stanowi przysiółek wsi Tarnawce. Wzdłuż granicy wschodniej tej części płynie rzeka San. Dybawka Górna położona jest na południe od drogi. Zabudowa Dybawki Górnej jest rozproszona, Dolnej - zgrupowana przy drodze biegnącej w kierunku południowym. W zachodniej części wsi znajduje się postawiony przez księcia Leona Sapiechę pomnik konia Ralla, a przy drodze do Krasieczyna schrony bojowe z lat 1940-41.

Korytniki - wieś położona za rzeką San, przy drodze biegnącej z Krasieczyna w kierunku północno-zachodnim do drogi z Przemyśla do Dubiecka i częściowo przy tej drodze, będącej dawnym traktem węgierskim. Powstała w XV wieku, wzmiankowana w 1436 roku. Na początku XVI wieku należała do klucza krzywieckiego będącego własnością Orzechowskich, później przeszła na własność Jakuba z Siecina protoplasty rodu Krasickich i weszła w skład klucza krasieckiego. W 1507 roku istniała we wsi cerkiew. Wzdłuż granicy południowej wsi płynie rzeka San, do której w obrębie wsi wpadają małe potoki i płynący przez jej środek potok Hołubla. Nad potokiem położona jest część zabudowań wiejskich, druga część zabudowy usytuowana jest w części północnej zwanej Wesołówka. Istniejąca we wsi cerkiew murowana p.w. św. Dymitra zbudowana została w 1886 roku, obecnie pełni funkcję kościoła rzymskokatolickiego p.w. św. Maksymiliana Kolbe. Obok cerkwi znajduje się późniejsza murowana dzwonnica. Na południowo-zachodnim krańcu wsi znajduje się cmentarz wojenny z I wojny św. W 1945 roku ukraińska ludność wsi została wysiedlona, a wieś spalona przez ukraińskich partyzantów.

Krasice – wieś położona za Sanem. Założona około 1446 roku, była własnością królewską. Na początku XVI wieku należała do Orzechowskich. Syn Barbary Orzechowskiej Stanisław przyjął nazwisko Krasicki. Do 1682 roku wieś należała do Krasickich, później do 1945 roku właścicielami byli Sapiehowie. W 1507 roku we wsi istniała cerkiew, zapewne drewniana. Obecnie istniejąca cerkiew p.w. Michała Archanioła, również drewniana, położona jest na zachodnim krańcu wsi. Zbudowana została w 1899 rok, obok cerkwi powstała murowana dzwonnica. Zabudowania wiejskie zlokalizowane są w zakolu rzeki San, który opływa wieś z trzech stron - od wschodu, południa i zachodu. Po stronie północnej znajdują się tereny leśne.

Krasiczyn - lokowany został około 1615 roku. Początkiem wsi-miasteczka był drewniany dwór, który został przez Wacława Śliwnickiego przebudowany w obronną fortecę. Nazwa Krasiczyn odnosiła się do zamku – „Zamek Krasiczyn w Śliwnicy”. Marcin Krasicki rozbudował zamek, obok niego ulokował miasteczko z kwadratowym rynkiem obudowanym z trzech stron - wschodniej, zachodniej i północnej. Pierzeja południowa była niezabudowana, stanowiła oś widokową na wieżę z bramą wjazdową na zamek. Układ przestrzenny Krasiczyna stanowił połączenie trzech elementów - rezydencji, miasteczka i wsi. Zabudowa wsi usytuowana była przy dwóch drogach, jednej w kierunku Sanu, drugiej w kierunku folwarku (obecnie główna droga z Przemyśla w kierunku Bieszczad) położonego na południowy-zachód od zamku. W 1624 roku organem samorządowym Krasiczyna był sąd ławniczy. W 1619 roku Marcin Krasicki wystawił w zamku kaplicę p.w. Wniebowzięcia NMP, która pełniła funkcję kościoła parafialnego. Później rozpoczął budowę kościoła p.w. św. Marcina i Barbary, która zakończona została dopiero w 1760 roku. Kościół usytuowany został po wschodniej stronie terenu zamkowego. Obok kościoła powstała plebania i szpital ubogich. Na górze powyżej folwarku Marcin Krasicki kazał usypać trzy kopce na pamiątkę pobytu w Krasiczynie króla Zygmunta III z małżonką Konstancją. W XVII wieku w Krasiczynie funkcjonował browar, cegielnie i przez jakiś czas przedziałnia płóci i obrusów. Zaopatrzenie w wodę zapewniały mieszkańcom trzy studnie na rynku, przy szpitalu ubogich i w baszcie zamkowej. W XIX wieku odkryto na terenie Krasiczyna ślady nafty, przy drodze do Olszan założono nawet szyb, jednak z powodu napływu wody zrezygnowano z wydobycia nafty. Oprócz browaru parowego była też destylatornia spirytusu. Zachował się narys placu rynkowego, natomiast nie zachowała się zabudowa przyrynkowa.

Krzczkowa – wieś położona w dolinie potoku Krzczkowa. W północno- wschodniej części obszaru wznosi się wzgórze Czarny Las ze szczytem Kamionka wys. 344,9 m. W części północno-zachodniej lesiste wzgórze ze szczytem Mutowa wys. 413,8 m. Wieś istniała już na początku XV wieku; należała wtedy do Michała z Chołowic, później weszła w skład królewskiej starostwa przemyskiego. W XVI wieku została odłączona i stała się centrum starostwa niegrodowego łącznie z Chołowicami i Olszanami. Kolejnymi właścicielami wsi byli: Marcin Krasicki, Mikołaj i Marcin Łozińscy, Stefan Czarniecki, Krzysztof Florian Drohojowski. W wsi było kilka kolejnych cerkwi, ostatnią murowaną wzniesiono w 1935 roku, którą rozebrano w 1947 roku. Przed II wojną Krzczkowa należała do Jana Chwapila, właściciela Chołowic i Mielnowa, i do Emila Goldmana. Po 1945 roku ludność ukraińska została wysiedlona, a wieś spalona. Obecnie zabudowa wsi jest rozproszona po obu stronach drogi. Na zachód od zabudowy jest osuwisko z odsłoniętymi warstwami geologicznymi - rezerwat „Krzczkowski Mur”.

Mielnów - położony pomiędzy wsiami Krasice i Chołowice. Wzdłuż granic północnej i wschodniej płynie rzeka San. Część zabudowań wiejskich położonych na prawym brzegu Sanu nosiła nazwę „Pod Lasem”, część zabudowań na lewym brzegu Sanu zwana była „Za Sanem” lub „Mielnowskie Chałupki”. Wieś istniała na początku XV wieku i była siedzibą rodu Mielnowskich. Na przełomie XVI-XVII wieku wchodziła w skład dóbr krasiczyńskich. W 1507 roku w środku wsi istniała cerkiew drewniana. Druga murowana cerkiew z 1908 roku p.w. Narodzenia MB, zniszczoną w 1914 roku odbudowano w 1924 roku; obecnie pełni funkcję kościoła filialnego. Obok kościoła zachowała się murowana dzwonnica. W północnej części wsi, na wzgórzu w otoczeniu parku znajdował się dwór, a obok po stronie wschodniej zabudowania gospodarcze. Zachował się

budynek dworu, mocno przekształcony, oraz park. Z zabudowań gospodarczych zachował się drewniany spichlerz, zapewne z pocz. XX wieku.

Nahurczany, ob. wcielona do Śliwnicy - wieś położona przy drodze głównej na krawędzi wysokiej skarpy, nad doliną Sanu, wydzielona została z gruntów śliwnickich. Jako osobna wieś wystąpiła dopiero w 1682 roku, należała do klucza krasiczyńskiego. Ludność wsi po II wojnie światowej została wysiedlona. Nieliczna zabudowa usytuowana jest przy drodze.

Olszany – wieś położona przy głównej drodze krajowej do Sanoka, przy rozwidleniu drogi biegnącej w kierunku południowo-wschodnim do Rokszyca. Wzdłuż granicy zachodniej płynie rzeka San, do której w obrębie wsi wpada potok Olszanka (pierwotnie Głęboki). Zabudowania wiejskie leżą w środkowej części wsi, w dolinie potoku Olszanka, usytuowane wzdłuż drogi. Wieś założona została około 1464 roku na prawie ruskim, wchodziła w skład dóbr królewskich starostwa przemyskiego, tworzyła z Krzeczkową i Chołowicami starostwo niegrodowe. W 1507 roku istniała w Olszanach drewniana cerkiew parafialna p.w. Michała Archaniola. Następna cerkiew, również drewniana, zbudowana w 1757 roku nie zachowała się. Murowana cerkiew p.w. Michała Archaniola powstała w 1838 roku. W 1914 roku uległa zniszczeniu, odbudowana została w 1924 roku. Obok cerkwi jest murowana dzwonnica. Cerkiew pełni obecnie funkcję kościoła parafialnego p.w. Narodzenia NMP. Zabudowania dworu i folwarku usytuowanych w części zachodniej wsi nie zachowały się. Zachowały się relikty parku podworskiego i prawdopodobnie budynek dawnej rządcówki. Na terenie Olszan usytuowane są dwie kapliczki murowane wchodzące w szlak pielgrzymkowy do Kalwarii Paclawskiej. W 1914 roku część wsi została wyburzona w związku z budową Twierdzy Przemyśl. W 1946 roku ludność pochodzenia ukraińskiego została wysiedlona.

Pralkowce – wieś położona przy głównej trasie z Przemyśla do Sanoka i przy dwóch drogach bocznych w kierunku północnym i południowym. Założona została około połowy XV wieku, wzmiankowana w 1474 roku. Była własnością rodziny Drużbackich. Wzdłuż północnej granicy obszaru wiejskiego płynie rzeka San, na południowy - zachód leży teren leśny „Długie”. W XIX wieku przy drodze w kierunku Sanoka istniał kamieniołom bitumicznego piaskowca. Zabudowa wiejska zlokalizowana jest przy drogach. Po północnej stronie drogi, na niewielkim wzniesieniu usytuowana jest murowana cerkiew p.w. Ofiarowania MB w Świątyni, wzniesiona przez Eustachego Drużbackiego w 1842 roku, w miejscu wcześniejszej cerkwi drewnianej. Pozostałością zapewne XVIII-wiecznego zespołu cerkiewnego jest drewniana dzwonnica. Cerkiew, obecnie kościół rzymskokatolicki, otrzymał wezwanie MB Zbaraskiej, gdyż we wnętrzu znajduje się obraz MB Częstochowskiej przywieziony ze Zbaraża. Po drugiej stronie drogi, również na wzniesieniu, znajduje się cmentarz, a nieco bardziej na wschód kaplica grobowa rodziny Drużbackich. Na północ od drogi w kierunku Przemyśla usytuowane były zabudowania dworskie, z których zachowała się jedynie stajnia, ale w bardzo złym stanie. Na południowy-zachód od zabudowy wsi, na zalesionym wzgórzu znajduje się fort artyleryjski GW VII „Pralkowce” z dobrze zachowaną drogą fortem.

Rokszyce - wieś położona na południe od drogi krajowej do Sanoka, przy drodze z Olszan do wsi Brylińce. Powstała w I połowie XV wieku, wzmiankowana w 1436 roku. Stanowiła własność Michała z Rokszyca. Na początku XVII wieku wchodziła w skład klucza krasiczyńskiego. W XIX wieku należała do Eugeniusza Kotkowskiego. Przez wieś przepływa potok Olszanka (dawniej Głęboki), w jego dolinie

usytuowane są zabudowania wiejskie. Część wsi położona na lewym brzegu potoku nosiła nazwę „Wierzynka”, istniał tu folwark i zagrody włościańskie. W kierunku wschodnim i zachodnim rozciągają się tereny leśne na wzgórzach. W 1914 roku, w związku z budową Twierdzy Przemyśl część wsi została wyburzona. W 1905 roku zbudowany został na wzniesieniu neogotycki kościół, obok którego założony został cmentarz. Na rozstaju dróg do Koniuszy i Bryliniec usytuowana jest murowana kapliczka.

Śliwnica - wieś położona przy drodze głównej na zachód od Krasiczyna. Prawdopodobnie założona została w II połowie XIV wieku. W 1439 roku należała do Pawła i Janoty ze Śliwnicy. W 1515 roku wchodziła w skład klucza krzywieńskiego należącego do Orzechowskich. W II połowie XVI wieku przeszła na własność Krasickich, a później, w XIX wieku Sapiehów. W XV wieku w Śliwnicy istniał drewniany kasztel, młyn, karczma i folwark, później obronny dwór „Zamek Śliwnica” w miejscu, na którym później powstał zamek Krasiczyn. Tereny uprawne Śliwnicy położone są w zakolu Sanu, który stanowi północno-zachodnią granicę obszaru, w kierunku wschodnim rozciągają się tereny leśne. Zabudowa wiejska usytuowana jest przy drodze głównej i przy dwóch drogach bocznych. W południowej części wsi, na wzgórzu, w 1507 roku istniała cerkiew p.w. św. Paraskewi, później budowane cerkwie pod tym samym wezwaniem nie zachowały się. Drewniana cerkiew zbudowana w 1924 roku, zamieniona została w 1947 roku na magazyny i następnie rozebrana. Zachowała się jedynie mensa ołtarzowa. W 1993 roku zbudowano nad mensą kamienną kaplicę, we wnętrzu umieszczono kopię słynącego łaskami obrazu MB Śliwnickiej. Obok kaplicy powstała betonowa dzwonniczka.

Tarnawce – wieś położona przy drodze bocznej biegnącej od głównego traktu do Sanoka w kierunku północnym. Założona została na początku XV wieku - wzmiankowana jest w 1407 roku. Od XVI wieku wchodziła w skład klucza krasiczyńskiego. Wzdłuż granicy wschodniej i północnej Tarnawiec płynie rzeka San, do której wpadają w obrębie wsi małe potoki i większy potok Kosierowski. Od strony północno-zachodniej występują tereny leśne. Na terenie Tarnawiec w XIX wieku były dwa folwarki - Leoncin i Władysławów. W XVII wieku istniała we wsi cerkiew p.w. św. Eliasza, zniszczona podczas I wojny św. Pozostała po cerkwi drewniana dzwonnica rozebrana została na początku XXI wieku. W miejscu cerkwi w latach 70. zbudowano murowany kościół. W części północno-zachodniej, na wzgórzu, istniał dwór i zabudowania folwarku Leoncin. We dworze po II wojnie św. mieściła się szkoła, budynki folwarczne pełniły funkcję mieszkalną. Również na wzgórzu w części zachodniej usytuowana jest kapliczka. Zabudowa wiejska zlokalizowana jest częściowo przy drodze wjazdowej i drogach wewnętrznych oraz jako rozproszona w części południowo-zachodniej na tzw. Turokówce. Na łąkach w części północno-zachodniej występuje skupisko kłokoczki południowej chronionej w ramach rezerwatu „Leoncina”. Po II wojnie św. ludność wsi pochodzenia ukraińskiego została wysiedlona.

Zalesie - wieś zlokalizowana jest przy drodze przecinającej tereny położone na południe od drogi głównej, biegnącej z Prałkowiec do Olszan. Miejscowość istniała już w XV wieku jako część Śliwnicy zwanej Wola Czeszykowa. W 1627 roku została wydzielona z terenu Śliwnicy i początkowo nosiła nazwę Zamarylesia później przekształconą na Zalesie. Na początku XVII wieku weszła w skład klucza krasiczyńskiego. W 1945 roku wieś została spalona. W 1984 roku zbudowany został kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego. Zabudowa wsi usytuowana jest częściowo przy drodze, częściowo jako rozproszona na wzgórzach otaczających wieś.

Krajobraz kulturowy

Gmina Krasiczyn położona jest w obszarze Pogórza Przemyskiego i Kotliny Sandomierskiej w dorzeczu rzeki San, na terenie o urozmaiconym ukształtowaniu przestrzennym o zalesionych wzniesieniach i rozległych terenach łąkowych. Lasy występują na terenie całej gminy. Są to lasy liściaste, iglaste i lasy mieszane. Największe skupiska leśne występują w zachodniej części terenów gminy wokół Krzeczkowej ze wzgórzami

o wysokości 344,9 m, 413,8 m i 428,2 m. Wśród łąk, lasów i pól uprawnych licznymi meandrami płynie rzeka San. Przez teren gminy przepływają też liczne małe potoki oraz większe - potok Krzeczkowski i Olszanka.

Na ukształtowanie krajobrazu kulturowego gminy w dużym stopniu miała wpływ wielonarodowość i wielowyznaniowość społeczeństwa. W okresie zakładania wsi najliczniejszą grupę społeczną stanowili prawosławni i później grekokatolicy, mniejszą rzymskokatolicy i izraelici. Szczególną więc rolę w kształtowaniu krajobrazu odegrała narodowość ukraińska, wzniesione przez nich świątynie obrządku wschodniego z wydatnymi kopułami i wolnostojącymi dzwonicami, często w formie bram nakrytych czterospadowym daszkiem, stanowią charakterystyczne elementy dla terenu gminy.

Do najważniejszych elementów ukształtowania przestrzennego gminy należy przede wszystkim Zamek w Krasiczynie z rysującą się w krajobrazie wyniosła wieża, basztami z ozdobnymi attykami i kopułą nad kaplicą zamkową, w otoczeniu parku z wartościowym drzewostanem.

Ważną rolę w krajobrazie gminy pełnią kościoły - w Krasiczynie z wysokim dachem i sygnaturką oraz z dzwonicą zakończoną wysmukłym hełmem, neogotycki w Rokszycach, - usytuowany na wzgórzu górującym nad terenem widoczny z dużej odległości. Cerkwie w większości usytuowane zostały na wzgórzach co uatrakcyjnia ich ekspozycję. Dobrze wyeksponowane są dawne cerkwie murowane obecnie kościoły rzymskokatolickie oraz jedyna drewniana cerkiew z murowaną dzwonicą w Krasicach.

Duże walory krajobrazowe reprezentują liczne kapliczki i krzyże przydrożne. Na uwagę zasługują kapliczki z wieżyczkami - w Rokszycach, w Cisowej, w Krasicach oraz kapliczka usytuowana na wzgórzu przy wjeździe do Krasiczyna; usytuowane na wzniesieniach kapliczki w Śliwnicy i Tarnawcach oraz okazałe kapliczki przy drogach - w Olszanach oraz kaplica grobowa w Prałkowcach.

Nielicznie reprezentowane w krajobrazie są pozostałości dawnych dworów. Zachował się pięknie położony na wzgórzu, ale bardzo przekształcony dwór w Mielnowie, oraz również przebudowane dwory w Korytnikach i w Tarnawcach. Widoczne w krajobrazie są też pozostałości zabudowań dworskich i folwarcznych. W układzie przestrzennym Krasiczyna eksponowany jest dawny browar usytuowany w centrum miejscowości o urozmaiconej bryle z wolnostojącym kominem oraz usytuowany na wzgórzu spichlerz obecnie adaptowany na hotel z restauracją. Na uwagę zasługuje drewniany spichlerz w Mielnowie, dawne czworaki w Tarnawcach, murowany spichlerz w Korytnikach. W Olszanach, na terenie dawnego folwarku, zachował się murowany budynek z kolumnowym gankiem, prawdopodobnie dawna rządówka.

Pozostałości parków dworskich zachowały się w Olszanach, Korytnikach oraz w Mielnowie, z okazami magnolii i sosen amerykańskich. Ważną rolę w krajobrazie kulturowym pełnią cmentarze użytkowane

i nieużytkowane, w tym cmentarz żydowski w Krasieczynie, jedyna pamiątka bytności na tym terenie narodowości żydowskiej.

Nieliczna tradycyjna zabudowa wiejska, obecnie przemieszana z nowymi budynkami, nie ma większego znaczenia w krajobrazie gminy i poszczególnych miejscowości. Dość liczny jest zespół drewnianych domów w Brylińcach, w innych miejscowościach są to pojedyncze domy w większości w złym stanie technicznym.

Wybitne walory krajobrazowe reprezentują występujące na terenie Gminy elementy zewnętrznego pierścienia Twierdzy Przemyśl - Fort GW VII „Prałkowce” oraz Fort W VIb „Lipnik”. Krajobraz kulturowy Gminy Krasieczyn wzbogaca też geologiczne osuwisko w Krzeczkowej i rezerwat florystyczny w Tarnawcach.

Zabytki sakralne

Na terenie Gminy Krasieczyn zachowało się dziewięć świątyń – cerkwi i kościołów, przy czym do II wojny światowej dominowały cerkwie greckokatolickie – było ich ogółem 12 (zachowanych jest siedem); były tylko dwa kościoły – w Krasieczynie i w Rokszycach oraz kaplica grobowa Družbackich w Prałkowcach. Oprócz nich funkcje sakralne pełniły również kaplica w zamku krasieczyńskim oraz okazjonalnie kaplica w majątku Schildów w Krzeczkowej (obecnie niezachowana). Pozostałe obiekty to cerkwie, przy czym obecnie tylko jedna, nieużytkowana cerkiew w Krasicach (ob. własność Kurii Greckokatolickiej) nie zmieniła statusu wyznaniowego. Pozostałe pełnią funkcje kościołów rzymskokatolickich - parafialnych w Prałkowcach, Olszanach; filialnych parafii krasieczyńskiej – Chołowice, Mielnów, Korytniki; parafii olszańskiej – Brylińce i Rokszyce.

Niewątpliwie najcenniejszym pod względem zabytkowym i historycznym jest kościół p.w. św. Marcina i św. Barbary w Krasieczynie – zbudowany w 1760 roku z fundacji Ludwika z Mniszchów Potockiej. Pomimo zniszczeń w trakcie działań wojennych I wojny światowej zachował się w niezmiętej, późnobarokowej formie; jego dopełnieniem jest całe założenie z wysokim, ceglany murem ogrodzeniowym i XVIII-wieczną dzwonnica z bramą. We wnętrzu zachowało się częściowo stare wyposażenie – m.in. dwa ołtarze boczne, późnobarokowe z rozebranego, drewnianego kościoła w Dubiecku, oraz wisząca chrzcielnica z okresu powstania kościoła, kilka obrazów i feretronów z XVIII i XIX wieku.

Drugą świątynią rzymskokatolicką jest neogotycki kościół w Rokszycach, ładnie usytuowany na wzniesieniu, za rzeczką, na skraju wsi, wzniesiony w 1905 r.

We wsiach dominowała ludność wyznania greckokatolickiego, stąd prawie we wszystkich miejscowościach gminy znajdowały się cerkwie (oprócz Zalesia i Dybawki). Większość z nich usytuowana była na wzniesieniach terenu; świątyniom towarzyszyły dzwonnice i w większości cmentarze, całość okalały drzewa liściaste.

Z zachowanych założeń większość zachowała te elementy (za wyjątkiem starych drzew). Spośród nich dwa wyróżniają się wyjątkowym usytuowaniem na znacznych wzniesieniach górujących nad otoczeniem – jest to założenie cerkiewne w Olszanach i Brylińcach. Oba w obecnych formach powstały w latach 20. XX wieku, na miejscach wcześniej tu istniejących cerkwi. Cerkiew p.w. św. Bazylego w Brylińcach, ob. kościół filialny parafii olszańskiej, wzniesiona została w 1924 roku, a cerkiew p.w. św. Michała Archaniola w Olszanach w 1929 roku. Obie posiadają ładnie ukształtowane bryły ozdobione kopułkami, towarzyszą im murowane

dzwonnice, dookoła założone są cmentarze; nie zachowały się jedynie otaczające ich pierwotnie drzewa. Oba założenia stanowią ważne akcenty krajobrazu kulturowego.

Skromniejszą architekturę reprezentuje założenie cerkiewne w Chołowicach. Istniejąca świątynia p.w. św. Michała Archaniola wzniesiona została w 1937 roku na miejscu starszej z 1857 roku (lub 1897) – jako filialna parafii w Olszanach. Została znacznie zniszczona w 1941 r. w czasie wojny polsko – sowieckiej. W latach 60.XX wieku istniały tylko mury obwodowe z fragmentami sklepień, bez dachu. Prezbiterium służyło jako kaplica do lat 70. Staraniem mieszkańców świątynia została odbudowana w kształcie pierwotnym w latach 90. XX wieku, przy czym znacznie zmieniono formę kamiennej dzwonnicy, której zachowane dwa filary zostały całkowicie przemurowane. Ze starego wyposażenia zachowało się jedynie tabernakulum. Malowidła ścienne zostały wykonane na pocz. XXI wieku przez przemyskiego malarza Timura Karima.

Jedną z najbardziej efektownych form architektonicznych posiadała cerkiew w Korytnikach p.w. św. Dymitra z 1886 roku, wzniesiona na miejscu starszej drewnianej, o fasadzie zwieńczonej trzema wieżyczkami, z których dwie boczne pierwotnie zwieńczone były cebulastymi kopułkami. Ich zmiana na dachy stożkowe, dokonana zapewne ok. 1970 roku, znacznie uprościła bryłę - pozbawiło to świątynię typowych elementów architektury bizantyjskiej. Obok usytuowana jest murowana dzwonnica, a całość uzupełniają ładnie wyeksponowane trzy nagrobki – pozostałość dawnego cmentarza przycerkiewnego.

Jedyna cerkiew drewniana zachowana jest w Krasicach. Wzniesiona została w 1899 roku p.w. św. Michała Archaniola jako filia parafii w Korytnikach. Po wojnie użytkowana była jako kościół filialny przez parafię rzymskokatolicką w Olszanach. W 1996 roku została przekazana Kurii Greckokatolickiej w Przemyślu. Jej murowana dzwonnica przez wiele lat stała w ruinie (bez zadaszenia) dopiero w ostatnich latach została w części wyremontowana. We wnętrzu zachowały się malowidła ścienne oraz skromne wyposażenie.

Cerkiew p.w. Ofiarowania MB w Świątyni w Prałkowcach wzniesiona została również na miejscu spalonej drewnianej, z fundacji właściciela wsi Eustachego Družbackiego. Była cerkwią parafialną, z filiami w Kruhlu Wielkim i Małym. Po II wojnie światowej przejęta została przez kościół rzymskokatolicki. Parafię erygowano w 1970 roku. Wówczas przeprowadzono znaczny remont z rozbudową od strony zachodniej z pomieszczeniami na mieszkanie proboszcza i kancelarię parafialną, od frontu dobudowano arkadowy portyk, we wnętrzu wprowadzono strop płaski żelbetowy. Zmiany te niekorzystnie odbiły się na architektonicznym wyglądzie świątyni. Zachowana obok dzwonnica – drewniana, konstrukcji słupowej, wieżowa, nakryta brogowym dachem, datowana jest na koniec XVIII wieku z przebudowami w 1842 i 1975 roku, kiedy wykonano nową podmurówkę i schody.

Cerkiew p.w. Narodzenia NMP w Mielnowie, filię parafii olszańskiej, wzniesiono w 1908 roku. Została znacznie zniszczona w czasie działań wojennych I wojny światowej; jej odbudowa nastąpiła w 1924 roku. W latach 70. XX wieku przeprowadzono remont. We wnętrzu zachowało się skromne wyposażenie, m.in. ołtarz z tabernakulum, trzy ikony, dwa feretrony, krzyż procesyjny. Usytuowana obok dzwonnica powstała zapewne równocześnie z cerkwią, być może w 1908 roku; jej forma nawiązuje do tradycyjnych dzwonnice parawanowych. Dopelnieniem założenia jest rozciągający się obok cmentarz przycerkiewny z zachowanymi kilkoma starymi nagrobkami – szczególnie wyróżnia się granitowy nagrobek właścicielki wsi Marii Chwapiłowej, zm. w 1907 roku.

Na terenie gminy w czterech miejscowościach zachowały się miejsca po nieistniejących cerkwiach – cerkwiska w Cisowej, Śliwnicy, Krzeczkowej, Rokszycach. Są one obecne w świadomości mieszkańców, oznaczone krzyżami, z zachowanymi fundamentami po świątyniach. Również stare cerkwiska były w Tarnawcach i Mielnowie, jednak obecnie miejsca po nich są już nieczytelne, brak śladów pierwotnego założenia.

Najbardziej efektowne krajobrazowo jest cerkwisko w Cisowej – na stromym, znacznym wzniesieniu na początku wsi usytuowana była murowana, 3-kopułowa cerkiew parafialna p.w. św. Mikołaja, wzniesiona w 1889 roku, użytkowana po wojnie jako magazyn przez PGR, ostatecznie rozebrana 1965 roku. Obecnie zachowały się jej fundamenty oraz drewniany krzyż z lat 30. Nieco poniżej, na południowo-wschodnim zboczu wzniesienia stała murowana, czworoboczna, 3-kondygnacyjna dzwonnica kryta dachem brogowym.

W Śliwnicy, na zboczu wzniesienia w środku wsi usytuowana była drewniana, skromna cerkiew parafialna p.w. św. Parskewii, zbudowana w konstrukcji słupowej, kryta gontem. Rozebrana została w latach 60. XX wieku; pozostała po niej tylko podmurówka. Obecnie jej miejsce zajmuje kamienna kapliczka z lat 80. XX wieku i niewielka dzwonniczka. Niestety, zupełnie wycięto stare ogromne drzewa okalające cerkiew – pozostały po nich tylko pnie. Obok zachował się budynek starej, murowanej plebanii, użytkowanej jako budynek mieszkalny.

W Krzeczkowej, ok. 50 m na północ od głównej drogi wiejskiej zachowały się fundamenty po okazałej, murowanej cerkwi p.w. Wniebowzięcia MB, filialnej parafii w Olszanach, wybudowanej (na miejscu starszych) w 1935 roku, a ostatecznie rozebranej w 1947 roku. Obok zachował się stary cmentarz z kilkoma kamiennymi i żeliwnymi nagrobkami. Teren jest ogrodzony i oznaczony krzyżem.

W Rokszycach, na wzniesieniu po wschodniej stronie głównej drogi wiejskiej, zachowało się miejsce po cerkwi p.w. św. Jana (filialnej parafii olszańskiej) z 1929 roku, którego granice wyznaczają częściowo zachowane stare drzewa. Teren mocno zarośnięty, „przecięty” jest przez drogę prowadzącą w pola.

Zabytki architektury rezydencjonalnej

Bezwzględnie największym zabytkiem gminy jest założenie zamkowo – parkowe w Krasieczynie, o znaczeniu znacznie przekraczającym region.

Zespół zamkowo – parkowy w Krasieczynie jest jednym z najcenniejszych w Polsce założeń obronno – rezydencjonalnych. Jego centralnym elementem jest murowany zamek. Początkami sięga połowy XVI wieku, kiedy to Jakub z Siecina rozpoczął budowę murowanej fortalicji, w latach 80. tegoż stulecia przekształconej przez jego syna Stanisława Krasickiego w rozległe czworoboczne założenie z czterema cylindrycznymi bastcjami w narożach. Jednakże zasadnicze zmiany przyniosły działania jego sukcesora Marcina Krasickiego w okresie od 1598 do 1633 roku. Dokonał on generalnej przebudowy późnorenesansowej bastcjowej twierdzy w manierystyczną rezydencję - jedną z największych i najbogatszych w ówczesnej Rzeczypospolitej. Dzieło Marcina Krasickiego, kasztelana przemyskiego, jednego z najważniejszych i najświetlejszych magnatów tego okresu, dotrwało do czasów obecnych. Wprawdzie burzliwe dzieje południowo - wschodnich rubieży Polski wywarły swe piętno na losach rezydencji, niemniej dokonywane później remonty i przekształcenia nie zdołały zatrzeć jej pierwotnego charakteru wielkopańskiej, manierystycznej rezydencji. Przez następne stulecia była

użytkowana przez najmożniejsze rody ówczesnej Polski – m.in. Tarłów, Mniszchów, Potockich i, ostatnich właścicieli, Sapiehów.

Zamek jest czworobocznym założeniem z dziedzińcem i czterema basztami w narożach: Boską (mieszczącą kaplicę zamkową), Papieską, Królewską, Szlachecką, z dwoma skrzydłami mieszkalnymi oraz wysoką wieżą bramną. Jego architektoniczna bryła dopełniona jest wyjątkową w skali kraju dekoracją rzeźbiarsko – malarską, będącą dziełem głównie mistrzów północnowłoskich i artystów miejscowych z kręgu przemysko – lwowskiego. Dwie kurtyny, a także trzy baszty, zwieńczone są pięknymi, ażurowymi attykami. Ściany zamku i część attyk pokryte są największym w Polsce zespołem dekoracji sgraffitowej. Szczególnie wrażenie robi rozległa dekoracja wschodniej ściany dziedzińca przedstawiająca poczet cesarów i cesarzy rzymskich i europejskich oraz królów polskich. Sceny figuralne pokrywają elewacje Baszty Boskiej, a także jej kruchty. Obecna ściana frontowa zamku ozdobiona jest pełnym finezji fryzem myśliwskim. Ponadto zachował się bogaty zespół manierystycznej kamieniarki – przede wszystkim kamiennych portali i rzeźb, a także elementy cennej snycerki.

Najpełniej zachowana i unikalna pod względem wartości artystycznej i estetycznej jest niemal w pełni zachowana, jednorodna dekoracja sztukatorsko – malarska wnętrza Baszty Boskiej – kaplicy zamkowej. Datowana jest na lata 1607-1613. W bogatych ornamentalnych ramach wpisane zostały malowane sceny figuralne o tematyce religijnej, prezentujące spójny program ideowy. Są one dziełem profesjonalnego warsztatu o proweniencji północnowłoskiej. Dopełnieniem wystroju jest bogaty kamienny portal wejściowy z wyjątkowej klasy drewnianymi, bogato rzeźbionymi drzwiami wejściowymi.

Architektoniczne walory zamku podkreśla usytuowanie w rozległym parku krajobrazowym, ostatecznie ukształtowanym około połowy XIX wieku przez Sapiehów, od 1834 roku po lata 40. XX wieku właścicieli Krasiczyna. Zajmuje on rozległy obszar z zachowanymi pierwotnymi granicami, wyznaczonymi od południa przez boczną bramę z początku XVII wieku z zachowanym częściowo murem ogrodzeniowym, z pozostałych stron ogrodzonego XIX-wiecznym ogrodzeniem z murowaną kordegardą. Stylowo połączona jest ona z zachowanym budynkiem dawnych stajni cugowych i oficyny, użytkowanych obecnie jako hotel. Nieopodal znajduje się tzw. domek szwajcarski, połączony z zamkiem murowaną przewiązką.

W parku, oprócz dominujących przykładów rodzimego starodrzewu takich jak lipy, dęby, modrzewie, znajdują się cenne gatunki roślin egzotycznych np. korkowiec amurski, tulipanowiec, miłorząb. Romantyczne rozplanowanie ścieżek i alei koncentrujących się wokół rozległego stawu, stanowi znakomite uzupełnienie monumentalnego, a zarazem pełnego lekkości i finezji krasiczyńskiego zamku.

W latach 2000 – 2010 na zamku prowadzono kompleksowe prace remontowo – konserwatorskie. Ich efektem jest pełny remont architektonicznej struktury zamku, a także pełna konserwacja zachowanej dekoracji sgraffitowej i malarskiej wszystkich elewacji, kompleksowa konserwacja wystroju kaplicy w Baszcie Boskiej wraz z kruchtą, wewnątrz Baszty Papieskiej, krypt grobowych Sapiehów. Do pełnego zakończenia prac pozostaje nieużytkowane i niewyremontowane pomieszczenia skrzydła wschodniego, z zachowaną dekoracją malarską i elementami wyposażenia.

Przedstawione wyżej walory historyczne, artystyczne i estetyczne założenia rezydencjonalnego Krasiczynie stawiają go w rzędzie najcenniejszych obiektów zabytkowych Polski, jak również Europy

Środkowej. Na uwagę zasługuje też umiejętne połączenie walorów zabytkowych z funkcją użytkową – hotelu, zaplecza restauracyjnego, szeroko rozumianej użyteczności publicznej jako galerii wystaw artystycznych, miejsca koncertów muzycznych, rekreacji.

Poza Krasiczynem na terenie gminy zachowały się relikty czterech innych założeń rezydencjonalnych, ale o skali nieporównywalnie mniejszej niż Krasiczyn. Są to założenia dworsko - parkowe w Mielnowie, Korytnikach, park w Olszanach, dwór z czworakiem w Tarnawcach. Wszystkie one zachowały się w mocno przekształconych formach.

Najbardziej kompleksowo zachował się zespół dworsko - parkowy w Mielnowie, aczkolwiek dwór, po spaleniu w czasie II wojny św., został w latach 60. prawie całkowicie przebudowany. Niemniej park zachował się w pierwotnych granicach, z nadal różnorodnym drzewostanem. Zaś dwór, pomimo bardzo dużej przebudowy, zachował stare fundamenty i częściowo piwnice; na skraju parku zachowała się kamienna piwniczka - lodownia. Głównym atutem założenia jest jego położenie na wzgórzu, opadającym stromą skarpą w stronę doliny Sanu, oddalonego ok. 100 m. Takie usytuowanie powoduje, że obiekt posiada bardzo duże walory krajobrazowe.

Zachowane obok założenie folwarczne, z zabudową z lat 50. XX wieku, posiada stary układ przestrzenny. Jednak jego głównym atutem jest stary budynek drewnianego spichlerza, co najmniej z początku XX wieku, o drewnianej konstrukcji – jeden z nielicznie zachowanych tego typu na terenie Podkarpacia.

Z założenia dworsko – parkowego w Olszanach, własności Sapiehów, zachowała się aleja dojazdowa i prawdopodobnie fragmenty dawnych fortyfikacji - w chwili obecnej nieczytelnych w terenie. Budynek dworu został spalony w czasie II wojny św. Poniżej, po drugiej stronie drogi zachował się dawny folwark, z powojennymi budynkami gospodarczymi, oraz przedwojenny, ładny budynek prawdopodobnie dawnej rządcówki.

Założenie dworskie w Korytnikach, połączone z częścią folwarczną, ma całkowicie zatarty układ poprzez liczne podziały i własnościowe rozczłonkowanie. Z dawnego założenia zachował się mocno przekształcony dwór - niedawno rozbudowany o część wschodnią; nieopodal zachowały się fragmenty dawnej alei parkowej oraz pojedynczy starodrzew. Nieco dalej zachował się budynek dawnych czworaków. Elementem najbardziej wartościowym pod względem architektonicznym jest spichlerz w części folwarcznej, prawdopodobnie z pocz. XX wieku, o ładnej bryle z detalem architektonicznym; zachowana murowana stodoła jest zachowana w pierwotnej bryle – odbudowana po zniszczeniach, ale mocno zaniedbana.

Również reliktoowo zachowane jest dawne założenie dworskie w Tarnawcach. Zachował się jego główny element – murowany, piętrowy budynek dworu (po wojnie użytkowany jako szkoła), usytuowany na wzniesieniu. Nieco poniżej usytuowany jest murowany, ceglany budynek czworaków z 1914 roku (data na dachu), obecnie użytkowany jako mieszkania.

Na wzmiankę zasługuje niezachowane założenie dworskie rodziny Schildów w Krzeczkowej – Potokach. Obecnie brak ewidentnych śladów jego istnienia, zniszczone zostało w czasie II wojny św., a po dawnej kaplicy zostały tylko ślady fundamentów. Obecnie stoi tam pomnik upamiętniający mogiłę prof. Romualda Węglowskiego – wybitnego chirurga lwowskiego, uważanego za twórcę chirurgii naczyniowej, zm. w 1935 roku, ojca żony właściciela majątku.

Zabudowa

Dominującą historycznie zabudową wsi były budynki drewniane. W porównaniu do wykonanej w latach 80. XX wieku ewidencji, w której zanotowano ok. 90 domów drewnianych o charakterze zabytkowym, w chwili obecnej zachowało się ich niewiele ponad połowę. Większość z nich jest też mocno przekształcona przez późniejsze remont – posiadają zwykle nowe pokrycia dachu, często są ocieplone, a stara drewniana konstrukcja jest zakryta. Na ogół wymieniona jest stolarka okienna i drzwiowa.

Z zachowanych budynków większość jest już nieużytkowana, a ich istnienie mocno zagrożone. Wszystkie są parterowe, nakryte kalenicowo lub naczółkowo, zbudowane z drewnianych bali w konstrukcji przysłupowej, szczyty zwykle oszalowane deskami, niekiedy ozdobionymi „koronkami”; sporadycznie występuje konstrukcja zrębowa. Pierwotnie zapewne kryte strzechą lub gontem, w latach 50. pokrycia zostały wymienione na eternit lub blachę; stosunkowo rzadko występuje dachówką.

Najwięcej domów w oryginalnej formie zachowało się na terenie Bryliniec – są to domy wzniesione ok. 1920 roku, konstrukcji przysłupowej, kryte dachami dwuspadowymi. Na uwagę zasługują domy nr 35, 42, 43. Kilka innych przykładów znajdujemy w Krasicach – domy nr 3, 5; Rokszycach – domy nr 13, 14; w Chołowicach zachował się jeden dom o konstrukcji zrębowej. Z dość licznej jeszcze w latach 80. grupy domów z oborami zachowały się tylko dwa w Brylińcach – nr 39 i w Olszanach nr 12.

W okresie międzywojennym część drewnianych domów mieszkalnych zmieniła charakter na domy podmiejskie z drewnianymi gankami. Do nich zaliczają się domy w Rokszycach – nr 1, Śliwnicy – nr 5, 73, domy w Krasieczynie – nr 200 i 220.

Wśród dominującej na wsiach zabudowy drewnianej nielicznie zachowały się budynki murowane. Wszystkie posiadały funkcje publiczno-usługowe. Są to plebanie w Śliwnicy, Cisowej i Korytnikach - wszystkie murowane, z początku XX wieku. Zdecydowanie najładniejszą formą wyróżnia się plebania greckokatolicka w Cisowej (ob. dom mieszkalny), datowany na pocz. XX wieku, o formie parterowego dworku z wgłębny portykiem od frontu. Plebania w Korytnikach, usytuowana na skraju wsi na rozległej działce zachowała również skromną, pierwotną bryłę. Podobną formę prezentuje plebania w Śliwnicy, użytkowana obecnie na funkcje mieszkalne. Oprócz nich w zabudowach wsi wyróżniają się murowane budynki domów ludowych o parterowych ładnych bryłach – zachowały się w Tarnawcach i Brylińcach; podobną formę (ale z zabudowanym portykiem) prezentuje też szkoła, ob. świetlica wiejska w Rokszycach.

Inaczej w Krasieczynie - centrum regionu i najbogatszej wiosce. Z tej racji powstało tu szereg budynków o funkcji publicznej. Wyróżnia się obszerny budynek szkoły powszechnej z 1909 roku, ufundowany przez Sapiehów, prezentujący powszechny wówczas charakter eklektyczny z przewagą elementów klasycystycznych; budynek użytkowany obecnie przez Policję, budynek dawnego szpitala ubogich co najmniej z końca XIX wieku (lub wikarówka) w założeniu plebańskim, piętrowa, okazała plebania rzymskokatolicka z 1905 roku o willowym charakterze, ochronka Sióstr Służebniczek z 1938 roku.

W krajobrazie Krasieczyna wyjątkową pozycję zajmuje browar Sapiehów założony w 1878 roku. Stosunkowo dobrze zachowane są jego dwa główne budynki - suszarni chmielu oraz leżakowni

z pomieszczeniami produkcyjnymi - oraz charakterystyczny wysoki komin. Wszystkie posiadają staranne opracowanie architektoniczne, niewątpliwie dzieła dobrego projektanta.

Kapliczki i krzyże przydrożne

Kapliczki i krzyże przydrożne są bardzo ważnym elementem krajobrazu polskich wsi. Na terenie gminy zewidencjonowano 10 kapliczek o charakterze zabytkowym, w tym siedem o formie małych kościółków (tzw. domkowe), dwie słupowe, jedna w Prałkowcach w formie grotty zwieńczonej krzyżem. Najbardziej wartościowe pod względem zabytkowym, z dobrze zachowanymi pierwotnymi bryłami, to kapliczki w Rokszycach (nieopodal kościoła) z zachowanym starym ołtarzykiem, w Cisowej, w Krasicach z ołtarzykiem z obrazem oraz pięknie usytuowana, odbudowana w latach 90. XX wieku kapliczka w Krasiczynie-Komarze. Pozostałe, jak np. kapliczka w Śliwnicy-Nahurczanach i w Olszanach (przy rozwidleniu drogi do Zalesia) zostały w trakcie ostatnich remontów mocno zmienione, a ich dekoracja „uproszczona”. Dobrze zachowane są dwie kapliczki słupowe - w Brylińcach i w Olszanach.

Na całym terenie Gminy licznie zachowały się krzyże przydrożne, wotywnie lub upamiętniające ważne dla społeczności wydarzenia. Większość jest drewniana z metalowymi figurkami Chrystusa Ukrzyżowanego, część posiada zawieszane małe oszklone kapliczki. Niektóre usytuowane są ogrodzeniach – w większości z drewnianych sztachet. Część starych krzyży sukcesywnie zastępowana jest nowymi, na ogół powtarzającymi starą formę - tak jest z krzyżem ustawionym przy starej studni naprzeciw bramy wjazdowej do zespołu zamkowego w Krasiczynie. Część krzyży wykonanych jest z metalowych rur, jedyny żeliwny o ozdobnej formie zachował się przy drodze głównej w Rokszycach.

Cmentarze

Na terenie Gminy zachowało się 18 cmentarzy o charakterze zabytkowym, w tym jeden żydowski (w Krasiczynie), dwa wojenne z I wojny światowej w Brylińcach i Korytnikach, prawdopodobnie choleryczny w Korytnikach (kopiec). Pozostałe to pierwotnie greckokatolickie; kilka przycerkiewnych - w Chołowicach, Korytnikach, Krasicach, Mielnowie, Olszanach, oraz przy już nieistniejących cerkwiach w Krzeczkowej i Rokszycach; osobno założone w Śliwnicy, dwa w Cisowej, Korytnikach, Rokszycach.

Większość z nich, od lat 40. XX wieku nieużytkowanych z racji wysiedlenia rdzennej ludności w większości wyznania greckokatolickiego, posiada charakter skromnych, wiejskich cmentarzy o ziemnych mogiłach z krzyżami drewnianymi bądź metalowymi – w większości niezachowanymi. Zachowały się tylko pojedyncze przykłady nagrobków kamiennych bądź betonowych – zwykle upamiętniających ważniejsze osoby wsi – ich właścicieli, parochów, bogatszych gospodarzy, itp. Kilka takich nagrobków zachowało się w Krzeczkowej, Cisowej, Rokszycach.

Stare cmentarze w większych miejscowościach nadal są użytkowane – tak jest w Śliwnicy, Prałkowcach, Olszanach, Tarnawcach, Korytnikach, Mielnowie. Na nich nagrobki zabytkowe stanowią mniejszość, zwykle usytuowane są pomiędzy nowymi. Taka sytuacja stwarza realne zagrożenie dla starych pomników - zabudowywanych bądź też usuwanych. Największy zespół zabytkowych nagrobków posiada cmentarz w Śliwnicy – założony dla Krasiczyna i Śliwnicy. Najstarsze zachowane nagrobki pochodzą

z ok. połowy XIX wieku. Na szczególną uwagę zasługują zachowane nagrobki rzeźbiarskie – rzeźba anioła z utraconą głową upamiętniający Marjana Korwin Kochanowskiego, zm. w 1868 roku oraz nagrobek Angele de Heinrich Dobrzańskiej zm. w 1882 roku. W Prałkowcach zachowany jest cenny nagrobek kamienny Franciszki Drużbackiej zm. w 1860 roku – właścicielki wsi; w Korytnikach stara kwatery jest wydzielona, posiada kilka ładnych nagrobków z pocz. XX wieku w formie ozdobnych postumentów z żeliwnymi krzyżami. Podobny charakter posiadają trzy zachowane nagrobki na dawnym cmentarzu przycerkiewnym w Korytnikach. Sporo starych pomników nagrobnych zachowało się na cmentarzu przykościelnym w Olszanach.

Jedyny na terenie Gminy cmentarz żydowski zachował się w Krasiczynie. W chwili obecnej jest to ogrodzony teren z kilkoma zachowanymi macewami, bądź ich fragmentami, prawdopodobnie z 2 poł. XIX i 1 poł. XX wieku, opatrzony w trójjęzyczną tablicę informacyjną.

Zachowały się dwa cmentarze wojenne z I wojny światowej – oba zostały uporządkowane i oznaczone krzyżami. Pochowani na nich są żołnierze armii austro-węgierskiej, polegli w ciężkich walkach wiosną 1915 roku w trakcie forsowania Sanu; ich ilość nie jest znana.

Dziedzictwo niematerialne

Gmina Krasiczyn położona jest na pograniczu państwowym, kulturowym i wyznaniowym. To jej wielkie bogactwo i szansa na zróżnicowaną ofertę kulturalną, tradycyjną i współczesną. Miejscowe oryginalne dziedzictwo kulturowe tworzyła przez wieki wielonarodowa, wielokulturowa i wielowyznaniowa społeczność złożona z Polaków, Rusinów, Żydów i w mniejszości innych narodów. Poszczególne nacje posiadały swoje świątynie, cmentarze, kulturę, folklor i zwyczaje. Działały organizacje społeczne i towarzystwa: polskie, ukraińskie i żydowskie. Można wymienić Związek Strzelecki i Proświtę, Straż Pożarną i Koła Gospodyń Wiejskich.

Codziennie, raczej zgodne życie i współdziałanie, mieszane małżeństwa, wspólne uroczystości: festyny, warty przy Grobie Pańskim, nabożeństwa „majowe” trwały do II wojny światowej. Ostatecznie te procesy i działania społeczne zweryfikowała wojna, polityka okupantów, rodzące się nacjonalizmy. W ich wyniku doszło do unicestwienia społeczności żydowskiej, wysiedlenia Ukraińców i w rezultacie zniszczenia bogactwa tej unikatowej kultury, która powstała na styku trzech narodów.

Dzisiaj jest ona na nowo odkrywana i popularyzowana wraz z bardzo interesującą i skomplikowaną historią pogranicza. Dzięki społecznikom, a są wśród nich księża i osoby cywilne, organizacjom, towarzystwom i gminnemu ośrodkowi kultury ta lokalna tożsamość została na różne sposoby wyartykułowana, jest pielęgnowana i chroniona. Niewątpliwie wiodącym ośrodkiem tych działań pozostaje krasiczyńska parafia św. Marcina, kierowana przez wiele lat przez prałata Stanisława Bartmińskiego, a obecnie ks. Wiesława Kałamarza. Ksiądz Bartmiński zainspirował wspólne uroczystości kościelne z udziałem łacinników i grekokatolików: święto Jordanu, odpust na św. Marcina, „opłatek”, sympozja, sesje naukowe, ekumeniczne spotkania obu wyznań. W związku z tym, krasiczyńska plebania stała się pierwowzorem serialowej „Plebani” modelowym ośrodkiem współpracy parafian o różnych korzeniach i wyznaniach. Niekiedy wspólne kołędowanie odbywało się na zamku krasiczyńskim. W 2005 r. zostało zorganizowane przez instytut „Mosty na

Wschód”, Agencję Rozwoju Przemysłu - Oddział w Krasiczynie, z udziałem hierarchów obydwu obrządków. W programie artystycznym wystąpił zespół dziecięcy z Gminnego Ośrodka w Krasiczynie.

Plaszczyzną dialogu, wymiany myśli i źródeł informacji są Wiadomości Krasiczyńskie – pismo parafialne. Temu celowi służy również monografia parafii krasiczyńskiej pióra ks. Stanisława Bartmińskiego „Krasiczyn. Dzieje parafii i społeczności”, t. 1, Krasiczyn-Przemysł 2010. Wiele ważnych informacji na temat historii wielokulturowej społeczności zawiera opracowanie, wywodzące się z Krasiczyna Bronisławy Mazuryk „Ocalmy od zapomnienia. Obrazki z przedwojennych i wojennych dziejów Krasiczyna”, Krasiczyn 1997.

Do historii ziemi przemyskiej, w tym Krasiczyna nawiązuje i z niej wyrasta Wielokulturowy Festiwal „Galicja”, który odbywa się co roku w różnych miejscach jednocześnie: Przemysł, Rzeszów, Jarosław, Krasiczyn i inne. Z tej okazji Krasiczyn jest miejscem koncertów, spektakli teatralnych, wystaw plastycznych i fotograficznych prezentujących narody i kultury zamieszkujące niegdyś ten rejon pogranicza. Ponadto zamek w Krasiczynie, należący do elitarnego Stowarzyszenia Hoteli zamkowych i restauracji „Europen Castle Hotels”, propaguje kulturę magnacką poprzez między innymi spektakle operowe, operetkowe, teatralne, Wielkie Potyczki Rycerskie, a także odpowiednią scenerię i sztukę kulinarną na organizowanych imprezach i uroczystościach.

Duży potencjał aktywności kulturalnej tkwi w działalności Gminnego Ośrodka Kultury, Straży Pożarnej, Kół Gospodyń Wiejskich i świetlic istniejących w każdym sołectwie. W krasiczyńskim Gminnym Ośrodku Kultury działa teatr „Supełek”, grupa młodsza i starsza, zespół recytatorski, które przygotowują montaż słowno-muzyczny, jasełka, zabawy choinkowe, misteria wielkanocne. Animatorem kultury pozostaje jeszcze od czasów galicyjskich Ochotnicza Straż Pożarna, która ostatnio zorganizowała uroczystości z okazji 60. rocznicy śmierci kardynała Adama Sapiehy.

Tradycje rzemieślnicze i zawodowe podtrzymują stowarzyszenia branżowe: Związek Pszczelarzy „Barć” w Prałkowcach, Stowarzyszenie Doradczo-Edukacyjne „Nad Sanem” w Korytnikach (obecnie wygasza działalność), Klub Miłośników Fortyfikacji w Dybawce. Świetlice wiejskie są miejscem spotkań środowiskowych, zabaw, przedstawień i dyskusji, które pełnią funkcję edukacyjną i integracyjną w lokalnej społeczności.

Zabytki archeologiczne

Gmina Krasiczyn została w latach 1990-1994 i 2000-2001 objęta terenowymi badaniami powierzchniowymi, metodą AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski). Do tego czasu znaczna część jej obszaru była nierozpoznana archeologicznie. W 1957 r. badania powierzchniowe w okolicy Tarnawiec prowadził J. Machnik i J. Potocki. W latach 60. XX w. A. Kunysz badał Krasiczyn (st.1), a kolejno A. Przewoźnik (1964 r.) i A. Koperski (1966, 1971). Wiele lat później (1989-1990) na tym stanowisku E. Sosnowska prowadziła prace ratownicze odkrywając 90 grobów na cmentarzysku nowożytnym. W 1965 r. ratowniczymi badaniami wykopaliskowymi na stanowisku 4 w Prałkowcach kierował P. Kaczanowski. W latach 70. XX w. badania powierzchniowe w dolinie Sanu realizowali J. Chochorowski, M. Parczewski i A. Koperski. Ten ostatni w 1975 r. badał stanowisko 8 w Korytnikach.

Prace terenowe metodą AZP były poprzedzone kwerendami źródeł pisanych, ikonograficznych i archeologicznych. Uzyskano lakoniczne informacje o kopcach w okolicy Rokszyc i Bryliniec, ale bez bliższych danych o lokalizacji, a także wiadomości na temat kilkudziesięciu już wcześniej odkrytych stanowisk. Gmina Krasiczyn w granicach administracyjnych występuje na sześciu obszarach AZP, oznaczonych następującymi numerami: 109-82, 110-82, 108-82, 109-83, 110-83, 108-83. Poszczególne obszary rozpoznali A. Kostek i M. Parczewski.

Ogółem w ramach AZP odkryto, zbadano i opisano 280 stanowisk archeologicznych. Dla każdego z nich wykonano Kartę Ewidencyjną Stanowiska Archeologicznego przechowywaną w Muzeum Narodowym Ziemi Przemyskiej i Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemyśle. Zawiera ona część opisową, szkic lokalizacyjny i bibliografię.

W trakcie prospekcji terenowej odkryto zróżnicowany materiał zabytkowy pochodzący z różnych okresów, od epoki kamienia aż po czasy nowożytny. Główne strefy występowania śladów dawnego osadnictwa lokują się na terasach nadzalewowych Sanu w rejonie Chołowic, Mielnowa, Krasic, Śliwnicy i nad potokiem Cisowa w Olszanach. Występują także na wyższych odsłoniętych grzbietach i kulminacjach Pogórza w Rokszycach, Krasiczynie i Śliwnicy. W Krasiczynie na pn-wsch. od zamku odkryto domniemane grodzisko. Nie ustalono jego chronologii ponieważ to zalesione wzgórze, opadające do koryta Sanu, nie ujawniło śladów fortyfikacji ani materiałów ruchomych. Prahisteryczne osady istniały także w Korytnikach, Prałkowcach i Tarnawcach. Ta ostatnia z neolitu.

W trakcie badań odkryto tysiące znalezisk: fragmenty ceramiki, narzędzia i broń. Najwięcej zabytków archeologicznych znaleziono w Chołowicach, Śliwnicy, Olszanach, Krasicach, Krasiczynie i Mielnowie. Z epoki kamienia i wczesnej epoki brązu pochodzą pojedyncze wyroby krzemienne, w tym schyłkowo paleolityczny liściak trzpieniowaty z Krasic. Ceramikę neolityczną głównie z kultury pucharów lejkowatych pozyskano w Olszanach i Krasicach. Są zabytki z wczesnej epoki brązu, m.in. ułamki sierpów krzemienych. Okres lateński reprezentują naczynia z Krasic. Najwięcej znalezisk z terenu gminy Krasiczyn ma późniejszą metrykę, okres wczesnego i późnego średniowiecza. W kilku miejscach znaleziono ceramikę z doby plemiennej (VII-X w.). Wczesnośredniowieczna ceramika została odkryta w Chołowicach, Olszanach, Śliwnicy i Prałkowcach. Dla czasów nowożytnych (XVI-XIX w.) charakterystyczne są materiały archeologiczne znalezione na terenie porośniętego lasem dworu w Olszanach i huty szkła w tej miejscowości. Identyczną metrykę posiadają cmentarzyska i 3 kopce ziemne w Krasiczynie, a także ślady po cerkwi w Krzeczkowej. Nie udało się ustalić chronologii domniemanego gródka z Krasic.

Wiele z tych cennych stanowisk archeologicznych jest narażonych na zniszczenie. Powód główny tkwi w naturalnej erozji stokowej. Niektóre z nich zwłaszcza w Chołowicach, Mielnowie, Olszanach i Śliwnicy są zagrożone ekspansją budownictwa. W licznych osadach archeologicznych ulegają rozorywaniu tkwiące pod ziemią obiekty.

Trzy najcenniejsze stanowiska archeologiczne z terenu gminy zostały wpisane do rejestru zabytków: A-415, Krasiczyn, ST. 1/66 AZP 108-82, osada z okresu rzymskiego, wpis z 19.12.1968 r.

A-553, Prałkowce, ST. 4/69 AZP 109-83, osada okres prahistoryczny, osada okres wczesnośredniowieczny VIII-X w., osada okres wczesnośredniowieczny XI-XIII w., ślad osadnictwa okres średniowieczny, wpis z 30.01.1970 r.

A-556, Krasiczyn, ST. 2-31 AZP 109-82, kopce ziemne, okres nowożytny?, wpis z 30.01.1970 r.

Archeolodzy postulują wpisać do rejestru zabytków kolejne stanowiska archeologiczne, w tym kilkanaście najcenniejszych, o wysokiej wartości poznawczej:

- Chołowice st. 10/116, st. 12/118, AZP 109-82
- Mielnów st. 1/83, AZP 109-82
- Olszany st. 19/19, st. 20/20, st. 22/22, AZP 109-82
- Śliwnica st. 1/61, AZP 109-82
- Korytniki st. 4/4, 5/5, 58/58, AZP 108-82
- Tarnawce st. 25/156, AZP 108-82 i st. 3/27 na obszarze 108-83
- Brylińce st. 16/15, AZP 110-82
- Prałkowce st. 15/80, st. 4/69, AZP 109-83

W celu ratowania dziedzictwa archeologicznego wszystkie inwestycje usługowe, mieszkaniowe, remonty infrastruktury technicznej w granicach administracyjnych gminy Krasiczyn winny być objęte nadzorem archeologicznym. W zależności od wyników obserwacji w porozumieniu ze służbą konserwatorską należy podejmować dalsze decyzje co do szczegółowego postępowania w sprawie prac archeologicznych. Poprzez akcję informacyjną, nagłaśnianie ważnych odkryć archeologicznych, szkolenia, odpowiednią reklamę i promocję, należy edukować lokalną społeczność w zakresie problematyki badań archeologicznych i ochrony dziedzictwa kulturowego. Znajomość dziejów własnej miejscowości od epok pradziejowych pomaga w budowie lokalnej tożsamości historycznej, rodzi dumę i przywiązanie do rodzimych terenów. Ponadto uwrażliwia na wszelkie ślady, odkrycia i zabytki archeologiczne, ułatwia współpracę ze służbami konserwatorskimi. Natychmiastowa reakcja obywatelska niejednokrotnie pozwala uratować przed zniszczeniem archeologiczne stanowiska i przypadkowo znalezione zabytkowe przedmioty.

VII. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO – ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Tereny Gminy Krasiczyn odznaczają się dużymi walorami krajobrazu kulturowego, którego elementami są naturalne warunki ukształtowania przestrzennego oraz dzieła powstałe w wyniku świadomej działalności ludzkiej.

Na terenie Gminy zewidencjonowano 147 obiektów nieruchomych o charakterze zabytkowym (łącznie z kapliczkami i krzyżami). Spośród nich 25 jest wpisanych do rejestru zabytków. Na szczególne uwagę zasługują zabytki o wartościach ponadregionalnych:

- zespół zamkowo-parkowy w Krasiczynie

- dzieła obronne Twierdzy Przemyśl - forty drugiego pierścienia obrony: artyleryjski Fort GW VII „Prątkowce” oraz rozproszony obrony bliskiej Fort W VIb „Lipnik”.

Pierwszy z nich jest bezsprzecznie najwybitniejszym zabytkiem gminy, o wartościach znacznie wykraczających poza region Podkarpacia, na które składa się przede wszystkim wspaniała architektura zamku z dekoracją sgraffitową - niepowtarzalna w skali kraju. Dwa zachowane na terenie Gminy forty są elementem całego zespołu umocnień ziemnych i murowanych Twierdzy Przemyśl wraz z towarzyszącymi im elementami zaplecza. Jako jedna z największych twierdz w Europie wzbudza duże zainteresowanie miłośników fortyfikacji na całym świecie. Stąd tak duże wartości zachowanych na terenie Gminy dzieł obronnych Twierdzy, łącznie z jeszcze niezewidencjonowanych, zachowanych w kompleksie leśnym w Prątkowcach licznymi innymi formami ziemnymi - punkty oporu, stanowiska artyleryjskie, okopy.

Duże znaczenie zabytkowe posiadają zachowane zespoły kościelne i cerkiewne. Pod względem historii i wartości architektonicznej najcenniejsze jest późnobarokowe założenie kościelne w Krasieczynie. Natomiast pod względem krajobrazowym znakomicie wpisują się w teren dawne zespoły cerkiewne - szczególnie w Olszanach i Brylińcach.

Charakterystycznymi dla terenu Gminy są miejsca po nieistniejących cerkwiach greckokatolickich, tzw. cerkwiska, w Cisowej, Krzeczkowej, Rokszycach, Śliwnicy, z zachowanymi elementami dawnych założeń - fundamentami cerkwi, starodrzewem (Rokszycy, Cisowa), krzyżami cerkiewnymi (Cisowa, Krzeczkowa), które oprócz walorów historycznych posiadają również znaczne walory krajobrazowe.

Nielicznie zachowały się pozostałości zespołów dworskich i folwarcznych - są to Mielnów, Olszany, Korytniki, Tarnawce. Ponieważ żaden nie jest zachowany kompletnie, tylko pewne ich elementy zasługują na ochronę - pod względem krajobrazowym wyróżnia się założenie w Mielnowie z zachowanym drewnianym spichlerzem w części folwarcznej, cenna jest aleja parkowa w Olszanach oraz murowany spichlerz w Korytnikach.

Duże znaczenie mają też Nielicznie już zachowane przykłady tradycyjnej zabudowy drewnianej. Wskutek prowadzonych remontów i adaptacji uległa ona znacznym przebudowom i przekształceniom. Oczywistym jest, że proces ten wynika z naturalnej potrzeby poprawy warunków mieszkaniowych i jest nieunikniony. W związku z tym w niniejszych postulatach nie przewiduje się pełnej ochrony tych obiektów, należy raczej wybrać poszczególne, oryginalnie zachowane przykłady starego budownictwa o odpowiednim usytuowaniu – najlepiej eksponowane - do ewentualnego poddania ich profesjonalnym pracom konserwatorskim, najlepiej z przeznaczeniem na funkcje społeczne.

Wyżej wymienione wartości zabytkowe Gminy, wynikające z zachowanej materialnej spuścizny historycznej, dodatkowo są podniesione przez kontekst historycznego znaczenia Krasieczyna w regionie - siedziby rodu Krasickich, w XVII wieku jednego z najpotężniejszych w Rzeczypospolitej, którego najwybitniejszy przedstawiciel Marin Krasicki starosta przemyski, oprócz budowy swojej siedziby - zamku w Krasieczynie – był również fundatorem kościoła karmelitów w Przemyślu oraz inicjatorem generalnej przebudowy zamku przemyskiego. Również właściciele Krasieczyna od lat 30. XIX wieku aż do 1944 roku - Sapiehowie, bardzo zasłużyli się dla regionu, m.in. poprzez wprowadzanie nowych technologii w rolnictwie i znaczne uprzemysłowienie (m.in. budowę nowoczesnego browaru); byli również znaczącymi politykami

galicyjskimi. Ich wybitnym przedstawicielem był kardynał ks. Adam Sapieha. Spośród innych rodów na uwagę zasługują przedwojenni właściciele majątku w Krzeczkowej - Schildowie, spokrewnieni z wybitnym lwowskim chirurgiem naczyniowym Romualdem Węglowski, pochowanym w 1935 roku w założeniu dworskim w Krzeczkowej – Potokach, dziadkiem Romualda Schilda – profesora archeologii we Wrocławiu.

Stan zachowania

Stan zachowania obiektów zabytkowych zachowanych na terenie Gminy Krasiczyn jest bardzo zróżnicowany. Najwybitniejszy zabytek Gminy – zespół zamkowo-parkowy w Krasiczynie jest w stanie ogólnie dobrym: zamek został poddany kompleksowym pracom remontowo – konserwatorskim przeprowadzonych w latach 2000-2010 (nie objęły one jedynie wnętrza nieużytkowanego skrzydła wschodniego), również pozostałe budynki założenia są po remontach wykonanych na przełomie XX/XXI wieku. W złym stanie znajduje się jedynie brama południowa z murem ogrodzeniowym od strony tzw. warzywnika.

W dobrym stanie są obiekty sakralne użytkowane na cele kultowe: po kapitalnych remontach przeprowadzanych w latach 90. XX i początku XXI wieku są zespoły kościelne w Krasiczynie, Korytnikach, Olszanach, Chołowicach, Mielnowie. Dobry jest stan kościoła w Rokszycach i Prałkowcach; remontu elewacji wymaga kościół w Brylińcach. Podjęcia remontu wymaga zespół cerkiewny w Krasicach.

Stosunkowo dobry jest stan zachowania kapliczek - większość jest wyremontowana, niestety częstokroć w czasie remontu zatraciły pierwotny charakter – najbardziej zmieniona została kapliczka w Nahurczanach. Najmniej przekształconą formę posiadają kapliczki w Rokszycach (przy kościele), w Cisowej, w Krasicach, kapliczki słupowe w Oleszycach i w Brylińcach.

W gorszym stanie znajdują się pozostałości zespołów dworskich i folwarcznych oraz parki podworskie zwłaszcza obiekty nieużytkowane, jak np. spichlerz w Mielnowie. Drzewostan parkowy jest zaniedbany, ulega niszczeniu.

Generalnie zły jest stan zachowania cerkwisk – na ogół porośniętych samosiewami (w Rokszycach założenie „przecięte” drogą, starodrzew podkopany). Uporządkowane jest cerkwisko w Śliwnicy, niestety wycięto wszystkie drzewa stanowiących niegdyś integralną część założenia (pozostały tylko pnie).

W najgorszym stanie znajduje się tradycyjna, drewniana zabudowa wiejska. W porównaniu do ilości jej przykładów zarejestrowanych podczas ewidencji wykonywanej w latach 80. XX wieku, obecnie zachowało się jedynie kilkanaście przykładów domów o nieprzekształconych formach – najwięcej zachowało się ich w Brylińcach i Rokszycach. Większość obiektów użytkowanych jest przebudowana w zakresie bryły (podwyższona lub rozbudowana), posiadają nowe pokrycia dachów, większość jest ocieplonych i otynkowanych, niekiedy osłoniętych nowym oszalowaniem.

Generalnie zły jest stan zachowania starych nieużytkowanych cmentarzy greckokatolickich - w większości są porośnięte samosiewami, nieliczne zachowane nagrobki są poprzewracane, często wręcz niedostępne (Cisowa za potokiem, Krzeczkowa). Na cmentarzach użytkowanych zagrożeniem jest sytuowanie na starych kwaterach nowych grobowców – często na miejscach starych – przesuwanych, bądź też niszczonech. Pod tym

względem wyróżnia się pozytywnie cmentarz komunalny w Korytnikach, gdzie na kwaterze ze starymi nagrobkami nie dokonuje się pochówków; z kolei trzy zachowane nagrobki na placu kościelnym są ładnie wyeksponowane. Również dobrze wyeksponowane, w formie lapidarium, są zabytkowe nagrobki przy kościele w Chołowicach.

Stan zachowania zabytków ruchomych jest generalnie zadawalający, gdyż na ogół stanowią wyposażenie obiektów sakralnych. Jak wyżej zaznaczono, większość elementów wystroju zamku w Krasieczynie została poddana w ostatnich latach pracom konserwatorskim. Wyposażenie kościoła w Krasieczynie zostało na pocz. XXI wieku poddane częściowej konserwacji - m.in. chrzcielnica, rzeźby, obrazy; od 2008 roku rozpoczęto konserwację cennego zespołu szat liturgicznych, pochodzących z krasieczyńskiej manufaktury założonej przez Ludwikę z Mniszchów Potocką – wykonano pełną konserwację dziewięciu szat.

Szanse dla dziedzictwa kulturowego Gminy Krasieczyn upatruje się w następujących uwarunkowaniach:

- usytuowanie na pograniczu, w pobliżu Przemyśla i granicy w Medyce, przy jednej z głównych dróg komunikujących wschodnią granicę Państwa z południem Polski
- położenie w dorzeczu rzeki San, na trasie turystycznej w kierunku Bieszczad
- wybitne walory przyrodniczo-krajobrazowe - teren górzysty, duże zasoby leśne, krajobraz naturalny nieskomercjalizowany, liczne obszary chronione: Park Krajobrazowy Pogórza Przemyskiego, Przemysko-Dynowski Obszar Chronionego Krajobrazu, Dolina Sanu, rezerwat przyrody - Przełom Hołubli, stanowisko dokumentacyjne przyrody nieożywionej „Krzczkowski Mur”, rezerwat florystyczny „Leoncina”
- usytuowanie na terenie Gminy zabytków o wartościach ponadregionalnych: zespołu zamkowo-parkowego w Krasieczynie; dzieł obronnych Twierdzy Przemyśl;
- oryginalne wielokulturowe i wielowyznaniowe dziedzictwo materialne i niematerialne, tworzone przez Polaków, Rusinów, Żydów i innych obywateli Monarchii Austro -Węgierskiej – wyrażające się w dużej ilości zachowanych cerkwi, kościołów, cmentarzy, kapliczek i krzyży przydrożnych
- działalność Zespołu zamkowo – parkowego w Krasieczynie pełniącego wiodącą rolę w organizowaniu życia kulturalnego Gminy – koncerty, wystawy artystyczne, gale myśliwskie; współudział w organizacji Wielokulturowego Festiwalu Galicja – artystycznego projektu prezentującego kulturę narodów zamieszkujących rejon pogranicza; propagowanie kultury magnackiej w ramach elitarnego Stowarzyszenia Hoteli Zamkowych i restauracji „Europen Castle Hotels”
- dobre warunki rozwoju turystyki - wytyczone szlaki turystyczne: niebieski, czerwony, czarny forteczny; rozwijająca się agroturystyka
- miejsca kultu religijnego związane z cudownymi obrazami: MB Zbaraskiej w Sanktuarium MB w Prałkowcach, MB Mielnickiej, kopii obrazu MB Śliwnickiej;
- historyczny szlak pielgrzymkowy do Kalwarii Paclawskiej
- rozpropagowanie Krasieczyna przez serial „Plebani”, gdzie krasieczyńska plebania była pierwowzorem filmowej „plebani” ukazanej jako modelowy ośrodek współpracy międzywyznaniowej i międzykulturowej.

Zagrożenia

- zagrożony jest naturalny krajobraz kulturowy poprzez wprowadzanie nowej zabudowy o nieodpowiednim gabarycie i ukształtowaniu bryły
- zagrożona jest tradycyjna drewniana zabudowa wiejska – domy użytkowane są przebudowywane w zakresie oryginalnej bryły, pokrycia dachów często zamieniane na pokrycie z blachy trapezowej, jako obicia ścian wprowadzane są płyty paździerzowe lub plastikowe oszalowania; domy nieużytkowane popadają w ruinę
- zagrożone są nieużytkowane stare cmentarze greckokatolickie i cerkwiska w związku z zarastaniem samosiewami, częstokroć brakiem dostępu
- zagrożone są stare nagrobki na cmentarzach użytkowanych poprzez ich usuwanie lub obudowywanie nowymi
- zagrożone są zespoły zabytkowej, komponowanej zieleni, stanowiące istotny element dawnych zespołów cerkiewnych i kościelnych, cerkwisk oraz cmentarzy, poprzez wycinkę starych drzew bez wprowadzania nowych nasadzeń
- zagrożone są ziemne dzieła obronne – stanowiska artyleryjskie, punktu oporu, okopy - związane z Twierdzą Przemysł, usytuowane w kompleksie leśnym w Prałkowcach, niezinventaryzowane; zagrożenie wynika z prac leśnych związanych z wycinką drzew.

VIII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE – PRIORYTETY PROGRAMU OPIEKI

Priorytet I - Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno - gospodarczego Gminy

- prowadzenie prac remontowo – konserwatorskich przy obiektach zagrożonych, w złym stanie zachowania
- przeprowadzanie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków:
 - 1) stanowiących własność gminy w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających przeprowadzenie niezbędnych remontów, opracowanie planów remontów;
 - 2) będących własnością instytucji, osób prywatnych i wspólnot własnościowych, wskazanie właścicielom konieczność przeprowadzenia prac remontowych i konserwatorskich oraz możliwości uzyskania dotacji lub refundacji kosztów prac z funduszy krajowych, wojewódzkich i europejskich
- utworzenie gminnego funduszu odnowy zabytków na prace własne gminy oraz na dofinansowanie prac remontowych innych podmiotów
- podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków

- prowadzenie prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni na cmentarzach, obszarach nieczynnych cmentarzy, dawnych parkach dworskich
- oznakowanie dojazdów do zabytków oraz obiektów tablicami informacyjnymi
- promocja turystycznych walorów szlaku cerkwi zachowanych i niezachowanych

Priorytet II - Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

- opracowywanie względnie aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy w zakresie zagadnień związanych z ochroną zabytków
- egzekwowanie zapisów planów zagospodarowania odnośnie działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną (gabaryt i forma zabudowy)
- ochrona panoram wsi, przedpola obiektów zabytkowych i osi widokowych obiektów
- walka z samowolami budowlanymi
- egzekwowanie wymogów uzgadniania programów remontów z Podkarpackim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i uzyskiwania pozwoleń konserwatorskich na prowadzenie prac remontowych
- ustalenie i przestrzeganie wymogów w zakresie utrzymania oraz zagospodarowania otoczenia obiektów zabytkowych z wykluczeniem możliwości wprowadzania w ich otoczeniu prowizorycznych obiektów tymczasowych.

Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego

Występowanie do Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskami o wpisy do rejestru zabytków obiektów, których walory historyczno – estetyczne do tego kwalifikują.

Propozycje do wpisania do rejestru zabytków:

- 1) Obiekty architektury i budownictwa:
 - forty drugiego pierścienia linii Twierdzy Przemyśl – Fort GW VII Prałkowce, Fort W VIb Lipnik
 - zespół schronów bojowych z II wojny św., tzw. linii Mołotowa
 - kościół rzymskokatolicki w Rokszycach
 - założenie cerkiewne w Krasicach
 - zespoły dawnych cerkwi greckokatolickich, obecnie kościołów rzymskokatolickich w Brylińcach i Prałkowcach
 - pozostałości d. zespołów cerkiewnych, tzw. cerkwiska, w Cisowej i Krzeczkowej (wraz z pozostałościami cmentarza)
 - kapliczki: w Rokszycach (przy kościele), kapliczka w Cisowej, Krasicach, kapliczki słupowe w Olszanach i w Brylińcach,
 - spichlerz drewniany w Mielnowie

- spichlerz murowany z zespołu dworskiego w Korytnikach
- założenie browaru Sapienhów w Krasieczynie (suszarnia chmielu, leżakownia, komin)
- mur południowy w założeniu zamkowym w Krasieczynie
- cmentarz żydowski w Krasieczynie
- zabytkowe nagrobki na cmentarzach w Śliwnicy, Prałkowcach, Olszanach, Mielnowie, Chołowicach

2) Zabytki archeologiczne:

- Chołowice st. 10/116, st. 12/118, AZP 109-82
- Mielnów st. 1/83, AZP 109-82
- Olszany st. 19/19, st. 20/20, st. 22/22, AZP 109-82
- Śliwnica st. 1/61, AZP 109-82
- Korytniki st. 4/4, 5/5, 58/58, AZP 108-82
- Tarnawce st. 25/156, AZP 108-82 i st. 3/27 na obszarze 108-83
- Brylińce st. 16/15, AZP 110-82
- Prałkowce st. 15/80, st. 4/69, AZP 109-83

Priorytet III - Badania i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości:

Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym:

- organizowanie konkursów wystaw i innych działań popularyzujących dziedzictwo kulturowe gminy
- wydawanie publikacji poświęconych zasobom kulturowym
- inicjowanie i organizowanie obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa w gminie
- organizowanie konkursów na najlepszego użytkownika obiektu zabytkowego, najlepszą realizację konserwatorską i budowlaną
- opracowanie nowych szlaków turystycznych z wykorzystaniem walorów dziedzictwa kulturowego
- wprowadzenie systemu informacji o zabytkach - tablic informacyjnych o zabytku ze wskazaniem kierunku dojazdu, względnie dojścia do obiektu.

Specjalistyczne rozpoznanie badawcze obiektów zabytkowych

- wykonanie inwentaryzacji i kart ewidencyjnych obiektów proponowanych do wpisu do rejestru zabytków
- przeprowadzenie badań nad zachowaną drewnianą zabudową mieszkalną, celem wytypowania przykładów do objęcia ścisłą ochroną konserwatorską
- przebadanie i zewidencjonowanie zachowanych w kompleksie leśnym w Prałkowcach dzieł obronnych o ziemnym charakterze – punkty oporu, stanowiska artyleryjskie, okopy
- zewidencjonowanie najcenniejszych nagrobków na cmentarzach

- zewidencjonowanie dzieł sztuki stanowiących wyposażenie obiektów sakralnych, w tym kapliczek przydrożnych
- udział w staraniach o wpisanie na listę Pomników Historii zespołu zamkowego w Krasieczynie i Twierdzy Przemyśl, a następnie na listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO.

IX. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI I ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY KRASICZYN.

Zadania określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami gminy Krasieczyn będą wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

- prawnych, wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi sporządzanie i aktualizowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, określanie stref ochrony konserwatorskiej, tworzenie parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do wojewódzkiego rejestru zabytków i do gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków
- finansowych, wsparcie finansowe prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy. Sięganie po dotacje z funduszy państwowych, samorządowych i unijnych. Opracowanie systemu wsparcia, w tym finansowego, ulg podatkowych i innych dla właścicieli obiektów zabytkowych na terenie gminy w celu ich remontowania i utrzymania w należyтым stanie technicznym i estetycznym. Nagłaśnianie, reklamowanie i promowanie działań pro konserwatorskich: remonty zgodnie z zasadami sztuki, zachowanie historycznych funkcji obiektów, dyskretna reklama, poprzez konkursy z nagrodami, audycje w mediach, artykuły prasowe
- inspirowanie działań niezależnych podmiotów społecznych, gospodarczych i politycznych, podejmowanie starań i wsparcie procesu tworzenia zrzeszeń publiczno-prywatnych dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego
- tworzenie miejsc pracy w obszarze ochrony i opieki nad zabytkami
- aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego i zachowania dziedzictwa kulturowego

Gminny Program Opieki nad Zabytkami gminy Krasieczyn, po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zostanie przedstawiony Radzie Gminy, w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres 4 lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co 2 lata wójt Gminy Krasieczyn będzie sporządzał sprawozdanie z realizacji zadań Programu i przedstawiał je Radzie Gminy.

Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która powinna bezpośrednio odczuwać efekty jego wdrażania. Ma on służyć podejmowaniu planowych działań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego. Ochrona i właściwa ekspozycja krajobrazu kulturowego jest podstawowym składnikiem tożsamości regionalnej, wyróżnikiem rozwoju społecznego i cywilizacyjnego gminy. Stanowi o jej odmienności i atrakcyjności turystycznej, i inwestycyjnej.

X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY KRASICZYN

Finansowanie zadań ochrony i opieki nad zabytkami na terenie Gminy może być realizowane z uwzględnieniem środków:

- publicznych
- krajowych (budżet państwa, budżet jednostek samorządu terytorialnego, fundusze celowe)
- zagranicznych (środki Unii Europejskiej i inne środki pomocowe)
- niepublicznych (środki prywatne osób fizycznych, fundacji, osób prawnych, kościelnych)

Dla Gminy posiadającej tytuł prawny do obiektu opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Właściciel może występować o dotację celową ze środków publicznych. Podobna procedura dotyczy innych właścicieli – osób fizycznych, jednostek organizacyjnych, których obowiązkiem jest finansowanie działań dokumentacyjnych, budowlanych, konserwatorskich i restauratorskich.

Finanse publiczne pochodzą z budżetów: Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwa Rolnictwa, Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Sejmiku Województwa, Rady Gminy

Dotacje z *Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego* udzielone są z corocznie ogłaszanych programów. Przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków dotacja z jednego źródła może być udzielona do wysokości 50% nakładów. W przypadku zabytków o wyjątkowej randze może wynosić nawet 100% koniecznych nakładów.

W ramach *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich* na lata 2007-2013, prowadzonego przez Ministerstwo Rolnictwa, przewidziano środki na realizację projektów związanych z odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, a także na podniesienie atrakcyjności turystycznej obszarów wiejskich. Pomoc finansową otrzymują działania służące promocji, propagowaniu i zachowaniu dziedzictwa historycznego, tradycji, sztuki i kultury. W obszarze tego programu mieści się także budowa, remont lub przebudowa infrastruktury turystycznej, sportowej i społeczno-kulturalnej. Przewidziano też środki na zakup obiektów charakterystycznych dla regionu, w tym budynków będących zabytkami, które mają być przeznaczone na cele publiczne. Są też środki na kultywowanie tradycyjnej kultury oraz na rozwijanie tradycyjnych zawodów. Maksymalna dotacja wynosi 75% kosztów danego projektu.

Ministerstwo Rozwoju Regionalnego prowadzi *Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2007-2013*. W osi priorytetowej Kultura i dziedzictwo kulturowe przewidziano dotacje na ochronę i efektywne

wykorzystanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym. Projekty mogą obejmować renowację, restaurację, rewaloryzację i rewitalizację zabytków nieruchomych wraz z otoczeniem i ruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Wsparcie finansowe przewidziano także dla działań konserwatorskich i zabezpieczających przed kradzieżą i zniszczeniem ruchomych obiektów dziedzictwa kulturowego. Głównymi beneficjentami programu są państwowe i samorządowe jednostki kultury, jednostki samorządu terytorialnego i kościoły.

Fundusz kościelny w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji przeznaczony jest na dofinansowanie remontów i konserwacji obiektów sakralnych o wartości zabytkowej. W tym również na podstawowe prace zabezpieczające: remonty stropów, dachów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacje, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej i na wszelkiego typu instalacje.

Wojewódzki Konserwator Zabytków posiada środki z budżetu państwa i dotuje prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Budżet WKZ jest ustalany corocznie w zależności od dotacji państwowej i w tym cyklu odbywa się nabór wniosków.

Pomoc finansowa z budżetu *Województwa Podkarpackiego* dotyczy zabytków wpisanych do rejestru z Podkarpacia. Szczegółowe kryteria oraz tryb weryfikacji i przyznawania pomocy finansowej określają uchwały Sejmiku Województwa Podkarpackiego. O dotację może ubiegać się każdy podmiot będący właścicielem lub posiadaczem zabytku w oparciu o tytuł prawny.

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej dysponuje środkami finansowymi przeznaczonymi na edukację ekologiczną, ochronę przyrody, w tym terenów zieleni, zadrzewień, zakrzewień i parków. Promowane są działania związane z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów chronionych na mocy przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Środki gminne. W myśl ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Rada Gminy ma prawo udzielania dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane przy znajdujących się na terenie gminy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Dotowanie odbywa się na zasadach stanowionych przez lokalne prawodawstwo.

Fundusze europejskie i środki pomocowe. Udzielane są w ramach *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013*. Dotyczą ochrony przyrody i dziedzictwa kulturowego. Beneficjentami programu są jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia. Fundusze unijne mogą być także pozyskiwane w ramach *Programu Kultura (2007-2013)*.

Środki prywatne. Uzupełnieniem środków publicznych są fundusze prywatne. Łączenie tych obydwu źródeł finansowania ochrony dziedzictwa kulturowego jest docelowym modelowym sposobem realizacji zadań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami. Obecnie wiele zabytkowych obiektów pozostających w rękach osób prywatnych lub osób prawnych, w tym przedsiębiorców, organizacji pozarządowych, stowarzyszeń, fundacji, związków wyznaniowych jest remontowanych z własnych środków.